

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU
SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Asta Mäkinen

Miten kohdata seksuaalista väkivaltaa kokenut kehitysvammainen?

Opas sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisille

Opinnäytetyö

Syksy 2021

SeAMK Sosiaali- ja terveystieteiden
Sosionomin tutkinto-ohjelma

Sosionomin tutkinto-ohjelma

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Koulutusyksikkö: Sosiaali- ja terveysala

Tutkinto-ohjelma: Sosionomi (AMK)

Suuntautumisvaihtoehto:

Tekijä: Asta Mäkinen

Työn nimi: Miten kohdata seksuaalista väkivaltaa kokenut kehitysvammainen? Opas sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisille

Ohjaaja: Arja Hemminki, Lehtori, YTT

Vuosi: 2021

Sivumäärä: 55

Liitteiden lukumäärä: 1

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on kehittää Kuntayhtymä Kaksineuvoisen alueella toimivien kehitysvammaisten henkilöiden kanssa työskentelevien sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten tietotaitoa, kohdata kehitysvammaisia seksuaalisen väkivallan epäilyn uhreja sekä luoda yhtenäinen toimintamalli epäiltäessä tai havaittaessa kehitysvammaiselle henkilölle tehtyä seksuaalista väkivaltaa. Toimeksiantajana opinnäytetyölle toimii Kuntayhtymä Kaksineuvoisen vammaissosiaalityö.

Opinnäytetyön teoriaosuudessa käsitellään kehitysvammaisuuden määritelmää, vammaistyötä ohjaavia lakeja, kehitysvammaisille henkilöille kuuluvia sosiaalipalveluita, vammaistyön toimintaympäristöjä sekä kehitysvammaisten henkilöiden kanssa työskentelevien ammattilaisten pätevyysvaatimuksia. Teoriaosuudessa syvennytään seksuaalisuuden huomioimiseen asiakastyössä, kehitysvammaisten henkilöiden seksuaalisuuden erityispiirteisiin, seksuaalisen väkivallan muotoihin sekä puheeksi ottamisen ja turvataitokasvatuksen merkitykseen seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisyn menetelminä.

Opinnäytetyön tutkimuksellisessa osuudessa on kerätty aineistoa haastattelemalla kehitysvammaisten henkilöiden kanssa eri roolissa toimivia sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisia siitä, millainen opas haastateltavien henkilöiden näkemysten mukaan palvelee parhaiten ammattilaisia heidän kohdatessaan kehitysvammaisia seksuaalisen väkivallan epäilyn uhreja. Haastatteluista esiin nousi myös ammattilaisten lisätiedon tarve seksuaalisen väkivallan muodoista sekä puheeksi ottamisen ja turvataitokasvatuksen menetelmistä seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisyssä.

Opas on toteutettu haastattelututkimuksessa esiin nousseiden teemojen pohjalta vastaamaan sosiaali- ja terveydenalan työntekijöiden tarpeita. Opas tarjoaa kehitysvammaisten henkilöiden parissa työskenteleville sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisille ideoita, vinkkejä sekä valmista materiaalia seksuaalisen turvataitokasvatuksen toteuttamiseksi sekä toimintamallin seksuaalisen väkivallan epäilyn tilanteisiin.

¹ Asiasanat: kehitysvammaisuus, seksuaalinen väkivalta, seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisy, turvataitokasvatus.

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Thesis abstract

Faculty: School of Health Care and Social Work

Degree programme: Degree Programme in Social Services

Specialisation: Bachelor of Social Services

Author/s: Asta Mäkinen

Title of thesis: How to Meet an Intellectually Disabled Person Who Experienced Sexual Violence? - A Guide for Social and Health Care Professionals

Supervisor(s): Arja Hemminki, PhD, Principal Lecturer

Year: 2021

Number of pages: 55

Number of appendices: 1

The purpose of this thesis is to develop the know-how of professionals of social services and health care to meet an intellectually disabled person who was a victim of the sexual violence, and to develop a coherent approach in the case of suspicion or detection of sexual assault committed to a person with developmental disabilities. The client of the thesis is Kuntayhtymä Kaksineuvoinen, social work with the intellectually disabled.

The theoretical part of the thesis covers the definition of intellectual disability, laws governing the work with the intellectually disabled, for persons with developmental disabilities, working environments for disability work, competence requirements for professionals working with developmental disabilities, social services for the intellectually disabled persons, environments of the work with the disabled and the professionals' competence requirements. The research material of the thesis has been collected by interviewing professionals who work with intellectually disabled persons, to see what kind of guidance they need in their work.

The research part of the thesis has collected data by interviewing social and health professionals working in different roles with developmental disabilities, about a guide that, according to the views of the persons being interviewed, could best serve professionals in their work when meeting an intellectually disabled person as a victim of suspicion of sexual assault. The need for additional information from professionals about forms of sexual violence and the methods of speaking and safeguarding skills education in the prevention of sexual violence was also raised from the interviews, as well as the need for the professionals' additional education on forms of sexual violence and methods prevention of the sexual violence.

The guide is designed to meet the needs of professionals based on interviews. The guide provides professionals with ideas and ready operations models for supporting the intellectually disabled persons' sexuality.

¹ Keywords: intellectually disabled person, sexual violence, prevention of the sexual violence.

SISÄLTÖ

Opinnäytetyön tiivistelmä	2
Thesis abstract	3
SISÄLTÖ	4
Kuva-, kuvio- ja taulukkoluetelo	6
1 JOHDANTO	7
2 OPINNÄYTETYÖN TAUSTA JA TAVOITTEET	9
2.1 Opinnäytetyön sisällön muodostaminen	9
2.2 Aiheeseen liittyviä aiempia tutkimuksia	10
3 KEHITYSVAMMAISUUS	12
3.1 Määritelmä ja käsitteet	12
3.2 Vammaistyötä säätelevät lait.....	14
3.3 Palveluiden järjestäminen asumisen ja elämisen tueksi.....	16
3.3.1 Vammaistyön toimintaympäristöt Kuntayhtymä Kaksineuvoisen alueella ..	16
3.3.2 Kehitysvammaisten henkilöiden kanssa työskentelevät ammattilaiset.....	17
4 KEHITYSVAMMAISTEN HENKILÖIDEN KOKEMA SEKSUAALIVÄKIVALTA	19
4.1 Seksuaalisuuden huomioiminen asiakastyössä	19
4.2 Kehitysvammaisten henkilöiden seksuaalisuus.....	20
4.3 Seksuaalinen väkivalta	22
4.3.1 Turvataitokasvatus seksuaalisen väkivallan ehkäisyssä	23
4.3.2 Puheeksi ottaminen	24
5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS.....	27
5.1 Tutkimusmenetelmä	27
5.2 Haastattelun sisältö ja teema-alueet	28
5.3 Haastatteluaineiston analyysi.....	29
5.4 Haastattelun toteutus	31
5.5 Asiantuntija haastattelu	37
6 OPPAAN TOTEUTUS	40
6.1 Toteutus ja sisältö	40
6.2 Käyttäjäpalautte.....	41

7 JOHTOPÄÄTÖKSET.....	43
8 POHDINTA.....	45
LÄHTEET	47
LIITTEET	53

Kuva-, kuvio- ja taulukkoluetelo

Taulukko 1. Nykytilanteen teemoittelu.. **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**

Taulukko 2. Kehittämistarpeen teemoittelu **Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.**

1 JOHDANTO

Olen työskennellyt useita vuosia vammaisalalla eri rooleissa ja eri tehtävissä. Olen toiminut kehitysvammaisilla henkilöillä henkilökohtaisena avustajana sekä vapaa-ajan avustajana, ryhmäavustajana, ohjaajana tilapäishoitoa tarjoavissa yksikössä, tuetun asumisen yksiköissä, palveluasumisen ja tehostetun palveluasumisen yksiköissä sekä lastensuojelun sijaishuollon palveluita tarjoavassa yksikössä. Aikaisemmat opintoni ovat suuntautuneet vammaistyöhön ja kehitysvamma-alaan. Vammaisalalla työskennellessäni kohdalleni on tullut tilanteita, joissa työyhteisössä on herännyt epäily kehitysvammaisen henkilön joutuneen seksuaalisen väkivallan uhriksi. Tällaisessa tilanteessa minä, työyhteisö sekä kehitysvammaisen henkilö olisimme hyötynneet ennakkomateriaalista sekä ohjeistuksesta, kuinka toimia tilanteissa tilanteen vaatimalla tavalla. Opinnäytetyöni tavoitteena on kehittää Kuntayhtymä Kaksineuvoisen alueella toimivien kehitysvammaisten henkilöiden kanssa työskentelevien sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten tietotaitoa kohdata kehitysvammaisia seksuaalisen väkivallan epäilyn uhreja sekä luoda yhtenäinen toimintamalli epäiltäessä tai havaitessa kehitysvammaiselle henkilölle tehtyä seksuaalista väkivaltaa.

Opinnäytetyön aihe on merkityksellinen myös rakenteellisen sosiaalityön näkökulmasta. Rakenteellisella sosiaalityöllä pyritään tukemaan henkilöiden ja eri ihmisryhmien sosiaalista hyvinvointia mm. tuomalla esiin sosiaalisia ongelmia koskevaa tietoa sosiaalihuollon asiantuntemuksen hyödyntämiseksi (L 30.12.2014/1301). Vammaiset henkilöt ovat marginaalisessa yhteiskunnallisessa asemassa mm. tuentarpeistaan johtuen. Tuentarve alistaa vammaiset henkilöt kohdeasiakkaaksi palveluissa, sekä ulkopuolinen tarpeenmäärittely eri alojen asiantuntijoiden lähtökohdista eriarvoistaa henkilöt. Marginalisaatiota aiheuttavat myös tukien ja palveluiden vaikea saavutettavuus, jotka osaltaan vaikuttavat vammaisten henkilöiden arjessa selviytymiseen. (Laitinen & Niskala 2013, 100.) Opinnäytetyön tavoitteena on myös edistää kehitysvammaisten henkilöiden kokonaisvaltaista hyvinvointia sekä ennaltaehkäistä sosiaalisten ongelmien syntyä lisäämällä sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten tietoisuutta kehitysvammaisia henkilöitä kohtaan tapahtuvan seksuaalisen väkivallan laajuudesta, vahvistamalla ammattilaisten taitoja ottaa seksuaalisen väkivallan epäily puheeksi sekä tukemalla ammattilaisten työtä seksuaalisen turvataitokasvatuksen antamisessa kehitysvammaisille henkilöille. (vrt. Sosiaali- ja terveysministeriö, [viitattu 2.8.2021].)

Opinnäytetyön aihe kumpuaa kiinnostuksestani asiakasryhmää kohtaan sekä vammaistyön työkentällä havaitsemastani tarpeesta opinnäytetyön aiheeseen liittyen. Halusin lähteä

kehittämään menetelmää, joka tukisi kehitysvammaisten parissa työskentelevien sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten työtä lisäämällä heidän tietotaitoansa kohdata kehitysvammaisia seksuaalisen väkivallan uhreja, edistäisi kehitysvammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista sekä tukisi kehitysvammaisten henkilöiden kokonaisvaltaista hyvinvointia. Toimeksiantajana opinnäytetyölleni toimii Kuntayhtymä Kaksineuvoisen vammaissosiaalityö. Toteutan opinnäytetyön toiminnallisena kehittämistyönä, jonka tuotoksena laadin kehitysvammaisten henkilöiden kanssa työskenteleville sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisille toimintaohjeen heidän työnsä tueksi seksuaalisen väkivallan epäilyn tilanteisiin.

Opinnäytetyön rakenne etenee orientoimisesta aiheeseen johdannon, opinnäytetyön taustojen ja tavoitteiden, aiheesta aikaisemmin tehtyjen tutkimusten tarkastelun sekä tutkimuskysymysten esittelyn kautta. Luvun kolme teoriapohjassa käsittelen opinnäytetyössäni keskeisiä käsitteitä, eli kehitysvammaisuutta, sen määrittelyä ja siihen liittyviä käsitteitä, vammaistyötä sääteleviä lakeja sekä vammaissosiaalityön palveluiden järjestämistä kehitysvammaisten henkilöiden asumisen ja elämisen tueksi. Lisäksi käsittelen vammaistyön toimintaympäristöjä Kuntayhtymä Kaksineuvoisen alueella sekä kehitysvammaisten henkilöiden kanssa työskentelevien ammattilaisten koulutusvaatimuksia. Luvussa neljä käsittelen kehitysvammaisten henkilöiden kokemaa seksuaaliväkivaltaa edeten luvussa ihmisen yleisestä seksuaalisuudesta kehitysvammaisten seksuaalisuuden erityispiirteisiin. Luvussa käsittelen myös seksuaalisen väkivallan puheeksi ottamista sekä seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisyn keinoja turvataitokasvatuksen menetelmien avulla. Luvussa viisi käsittelen opinnäytetyöni tutkimusosuutta, siinä käyttämäni tutkimusmenetelmää, toteuttamani tutkimushaastattelun sisältöä sekä tutkimusaineiston käsittelyä teemoittelun menetelmien avulla. Luvussa kuusi käsittelen opinnäytetyön tuotoksena laatimaani opasta. Käsittelen oppaan toteuttamisen vaiheita sekä oppaasta keräämäni käyttäjäpalautetta kehitysvammaisten henkilöiden kanssa työskenteleviltä sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisilta. Opinnäytetyön loppuosassa ovat johtopäätökset, pohdinta, käyttämäni lähteet sekä liiteluettelo.

2 OPINNÄYTETYÖN TAUSTA JA TAVOITTEET

Tässä luvussa käsittelen opinnäytetyön taustaa ja tavoitteita, opinnäytetyön kehittämistä sekä asettamani tutkimuskysymyksiä. Käsittelen luvussa myös aiemmin tuotettuja tutkimuksia opinnäytetyöni aihepiiriin liittyen.

2.1 Opinnäytetyön sisällön muodostaminen

Opinnäytetyöni aiheena on kehittää Kuntayhtymä Kaksineuvoisen alueella toimivien kehitysvammaisten henkilöiden kanssa työskentelevien sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten tietoutta kohdata kehitysvammaisia seksuaalisen väkivallan epäilyn uhreja ja luoda yhtenäinen toimintamalli epäiltäessä tai havaitessa kehitysvammaiselle henkilölle tehtyä seksuaalista väkivaltaa. Toteutan opinnäytetyöni toiminnallisena kehittämistyönä, ja sen tuotoksena laadin oppaan opinnäytetyöni toimeksiantajan Kuntayhtymä Kaksineuvoisen vammaissosiaalityön hyödynnettäväksi kehitysvammaisten henkilöiden parissa työskenteleville sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisille. Opinnäytetyön tutkimuksellisessa osuudessa kerään omaa aineistoa haastatteleamalla kehitysvammaisten henkilöiden kanssa eri roolissa toimivia sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisia muun muassa siitä, millaista ohjeistusta he kaipaisivat kohdatessaan epäilyn, jossa kehitysvammaisen henkilö on joutunut seksuaalisen väkivallan uhriksi. Tarkastelen myös sitä, mitä teemoja haastateltavien henkilöiden mielestä olisi hyödyllistä nostaa oppaassa esille. Toteutan oppaan sisällön haastattelututkimuksessa esiin nousseiden teemojen pohjalta vastaamaan sosiaali- ja terveydenalan työntekijöiden tarpeita.

Opinnäytetyön tutkimuskysymykset ovat muotoutuneet selvittämään, millaisesta oppaasta kehitysvammaisten henkilöiden parissa työskentelevät sosiaali- ja terveydenalan ammattilaiset hyötyisivät käytännön työn työkaluna. Tutkimusaiheen rajasin kolmeen tutkimuskysymykseen;

1. Millaista seksuaalista väkivaltaa kehitysvammaiset henkilöt näkemyksiesi/kokemuksiesi mukaan kohtaavat?
2. Koetko tarvitsevasi konkreettista tietoa ja tukea avun hakemiseen epäiltäessä kehitysvammaisen henkilön joutuneen seksuaalirikoksen uhriksi, jos niin millaista?
3. Millainen opas palvelee sosiaali- ja terveydenalan työntekijää asiakkaan tukemisessa ja avun piiriin ohjaamisessa?

Opinnäytetyössä hyödyntämiäni tiedonlähteitä ovat aiheesta aiemmin tuotettu tutkimustieto, opinnäytetyöni aiheeseen liittyvät lait, kirjallisuus, artikkelit sekä eri verkkosivustot ja verkkojulkaisut. Hyödynnän tiedonlähteenä myös opinnäytetyön tutkimusosuudessa toteuttamani haastattelututkimuksen tuloksia sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten tarpeesta oppaalle opinnäytetyöni aiheeseen liittyen.

Toimin vastuullisen opinnäytetyön periaatteiden mukaisesti. Opinnäytetyötä tehdessäni kiinnitän erityistä huomioita eettisiin vastuukysymyksiin opinnäytetyötä käsittelevän asiakasryhmän sekä arkaluonteisen aiheen vuoksi, opinnäytetyöprosessissa en käsittele haastateltavien tai haastattelua koskevien henkilöiden henkilötietoja missään työvaiheessa, sekä huolehdin tietosuojan sekä tietoturvan toteutumisesta koko prosessin ajan. Kuntayhtymä Kaksineuvoinen on myöntänyt opinnäytetyölleni tutkimusluvan. (vrt. Näreaho ym. 2020.)

2.2 Aiheeseen liittyviä aiempia tutkimuksia

Tutkimusten mukaan kehitysvammaiset henkilöt ovat alttiimpia joutumaan seksuaalisen väkivallan uhriksi kuin vammattomat henkilöt. Syitä kasvaneeseen seksuaalisen väkivallan riskiin ovat mm. kehitysvammaisen henkilön puutteelliset tiedot seksuaalisuudesta, haasteet omien rajojen asettamisessa, ymmärrystaso väkivaltatapahtumasta sekä oikeasta ja väärästä, kokemukset ja normina pidetyt toimitavat sekä itseilmaisun, tapahtumasta kertomisen ja avun hakemisen haasteet (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2020.) Kehitysvammaisten henkilöiden suurentunutta riskiä, verrattuna vammattomien henkilöiden riskiin, joutua elämänsä aikana seksuaalisen väkivallan uhriksi on tutkittu myös maailmanlaajuisesti. Tuoreissa, vuonna 2021 julkaistuissa kansainvälisissä tutkimuksissa todetaan kaikenikäisten vammaisten henkilöiden joutuvat seksuaalisen väkivallan uhriksi elämänsä aikana kaksi-kolme kertaa todennäköisemmin kuin muun väestön. Tutkimusten mukaan myös henkilöiden sukupuoli sekä valtioiden taloudellinen hyvinvointi vaikuttavat vammaisten henkilöiden kokeman väkivallan riskin suuruuteen. Erityisesti tytöt sekä nuoret vammaiset naiset kokevan elämänsä aikana todennäköisemmin väkivaltaa, vammaisiin samanikäisiin miehiin verrattuna. Vammaisiin henkilöihin kohdistuva seksuaalisen väkivallan kohonnut riski on olemassa kaikkialla maailmassa, mutta erityisesti köyhissä maissa riski on huomattavasti suurentunut (Mailhot Amborski ym. 2021, 4, 7–8, 35; Baker ym. 2021, 35).

Tuulikki Hyvösen 2010 valmistunut opinnäytetyö *kehitysvammaisuus ja seksuaalisuus: Hoitajien näkemys kehitysvammaisten seksuaalisuudesta* sivuaa oman opinnäytetyöni tutkimuskysymyksiä. Opinnäytetyössä kuvattiin kehitysvammaisten henkilöiden eri asumispalveluyksiköissä työskentelevien sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten asenteita kehitysvammaisten henkilöiden seksuaalisuutta kohtaan sekä sitä, millaista lisätietoa kehitysvamma-alalla työskentelevät sosiaali- ja terveydenalan ammattilaiset mahdollisesti tarvitsevat kehitysvammaisten seksuaalisuudesta. Tutkimus oli toteutettu kvantitatiivisena eli määrällisenä tutkimuksena, ja sen pohjalta nousi esille haastateltujen sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten lisätiedon tarve kehitysvammaisten seksuaalisuudesta. Tutkimuksen mukaan haastatellut sosiaali- ja terveydenalan ammattilaiset kaipasivat lisätietoa mm. seksuaalirikoksien muodoista sekä ammatteittaisesta lähestymistavasta asiakkaiden seksuaalisuutta käsiteltäessä. Haastattelusta nousi esiin myös haastateltujen sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten tarve jonkinlaiselle materiaalipaketille asiakastyön tueksi. Haastateltavien toiveita sekä tarpeita materiaalipaketin sisällöstä ei tarkemmin ollut tutkimuksessa selvitetty (Hyvönen 2010).

Myös Vappu Jokirannan opinnäytetyö vuodelta 2012, sivuaa oman opinnäytetyöni aihepiiriä. Opinnäytetyön *vaiettu todellisuus. Kehitysvammaisten seksuaalinen hyväksikäyttö* tutkimusosuudessa selvitettiin kehitysvammaisiin henkilöihin kohdistuvan seksuaalisen hyväksikäytön yleisyyttä sekä haasteita seksuaalisen hyväksikäytön tunnistamisessa kehitysvammaisista henkilöistä. Tutkimus oli toteutettu kvantitatiivisena eli määrällisenä tutkimuksena kehitysvamma-alalla työskenteleville sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisille. Tutkimuksessa haastatellut kehitysvamma-alalla työskennelleet sosiaali- ja terveydenalan ammattilaiset kokivat omaavansa hyvät valmiudet tunnistaa kehitysvammaisissa henkilöissä seksuaalisen hyväksikäytön merkkejä, ja he kokivat myös valmiutensa toimia kyseisissä tilanteissa hyväksi. Haastateltavat henkilöt kuitenkin kokivat tarvitsevansa lisäkoulutusta kehitysvammaisten henkilöiden seksuaalisesta kehityksestä sekä turvataitokasvatuksen toteuttamisesta kehitysvammaisille henkilöille. (Jokiranta 2012.)

Nämä aiemmat tutkimukset vahvistavat opinnäytetyöni aiheen merkitystä sekä tarpeellisuutta kehitysvamma-alalla työskentelevien sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten ammattitaidon vahvistamiseksi sekä oppaan laatimista ammattilaisten käytännön työn tueksi.

3 KEHITYSVAMMAISUUS

Tämä luku käsittelee kehitysvammaisuuden määritelmiä, kehitysvammaisuuden diagnosoimisen kriteereitä sekä kehitysvammaisuuden aiheuttamia rajoitteita henkilön arjessa. Luku käsittelee myös vammaistyössä keskeisesti vaikuttavia lakeja, palveluiden järjestämistä kehitysvammaisille henkilöille asumisentueksi, vammaistyön toimintaympäristöjä Kuntayhtymä Kaksi-neuvoisen alueella sekä kehitysvammaisten henkilöiden kanssa työskentelevien työntekijöiden ammattipätevyysvaatimuksia.

3.1 Määritelmä ja käsitteet

Kehitysvammaisuuden käsitteitä määritellään useissa eri lähteissä eri näkökulmista tarkastellen. Eri näkökulmia kehitysvammaisuuden määrittämiseen voivat olla mm. lääketieteellinen, sosiaalinen sekä toimintakyvyn näkökulma, tulkinta riippuen mm. ammattilaisten omasta osaamisalasta. Keskeisenä käsitteenä kehitysvammaisuudesta puhuttaessa on myös vammaisuuden käsite, jolla tarkoitetaan henkilön fyysistä tai psyykkistä ominaisuutta, joka rajoittaa pysyvästi henkilön suoriutumista arjessa. (Kasi, Manninen & Pihko 2021, 16; Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta 2021.)

Maailman terveysjärjestö WHO:n määritelmän mukaan kehitysvammaisuudella tarkoitetaan tilaa, jossa henkilöllä on huomattavia haasteita oppia sekä ymmärtää uutta sekä monimutkaista tietoa. Haasteet henkilön ymmärryksessä johtavat henkilön heikentyneeseen kykyyn selviytyä itsenäisesti, sekä niillä on pysyvä vaikutus henkilön kehitykseen. Lääketieteellisesti kehitysvammadiagnoosin asettamisen kriteerinä ovat henkilön matala älykkyydosamäärä (alle 70) sekä ikätasoa heikompä sosiaalinen selviytyminen. Molempien kriteerien tulee täytyä ennen 18 vuoden ikää kehitysvammadiagnoosin asettamiseksi. Laissa kehitysvammaisuuden käsite määritellään henkilön henkisen kehityksen häiriintymisenä synnynnäisen tai kehityksessä saadun sairauden tai vamman vuoksi. (Malm ym. 2006, 165; World Health Organization, [viitattu 30.6.2021]; L 23.6.1977/519.) Yhteistä jokaisesta näkökulmasta kehitysvammaisuutta tarkasteltaessa on kehitysvammaisuuden vaikutus henkilön toimintakykyyn sitä joko muuttaen tai sitä rajoittaen.

Toimintakyvyn käsitteellä tarkoitetaan henkilön kykyä, mahdollisuuksia sekä edellytyksiä toimia eri tilanteissa, tilanteen sekä olosuhteiden vaatimalla tavalla, henkilön arjessa. (Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta 2017.) Ihmisen toimintakyvystä puhuttaessa ja sitä arvioitaessa jaetaan se usein neljään eri toimintakyvynalueeseen; fyysiseen sekä psyykkiseen toimintakykyyn, kognitiiviseen toimintakykyyn, sekä sosiaaliseen toimintakykyyn:

- *Fyysinen toimintakyky* käsittää mm. kehon asentojen ja liikkeiden hallinnan sekä näitä koordinoivan keskushermoston toiminnan.
- *Psyykkinen toimintakyky* käsittää mm. ihmisen kyvyn vastaanottaa sekä käsitellä tietoa, kyvyn suunnitella omaa elämäänsä sekä tehdä sitä koskevia ratkaisuja ja valintoja sekä kyvyn selviytyä sosiaalisen ympäristön tuomista haasteista.
- *Kognitiivinen toimintakyky* käsittää mm. tiedonkäsittelyn eri osa-alueita, muistia, oppimista, hahmottamista, ongelmanratkaisukykyä sekä toiminnan ohjausta.
- *Sosiaalinen toimintakyky* käsittää ihmisen kyvyn toimia osana lähiyhteisöään sekä myös laajemmin osana yhteiskuntaa. Se muodostuu eri sosiaalisten verkostojen, ympäristön, eri yhteisöiden sekä yhteiskunnan välisessä vuorovaikutuksessa.

(Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2021; Sosped-säätiö, [viitattu 30.8.2021].)

Vammaisuus luo aina henkilölle jonkinasteisia toiminnanrajoitteita, jotka tulevat näkyviin henkilön puutteellisena kykyinä suoriutua joistakin toiminnoista tavalla, joita pidetään yhteiskunnassamme normaalina. Erilaisissa tilanteissa esiin tulevat vaatimukset voivat olla ristiriidassa kehitysvammaisen henkilön toimintakyvyn kanssa, jolloin henkilö ei kykene suoriutumaan niistä ilman toisen henkilön ohjausta ja apua. Ihmisen toimintakyky on siis aina suhteessa ympäristön ja yksilön vuorovaikutukseen ja se näyttäytyy erilaisena eri toimintaympäristöissä. Kehitysvammaisen henkilön toimintakyky voi olla hyvä hänen omassa tutussa toimintaympäristössään, tuttujen ihmisten kanssa, mutta rajoitteet voivat olla merkittäviä tämän elinpiirin ulkopuolella. (Teittinen 2010, 45; Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta 2017.)

Kehitysvammaisuuden määritelmiä ja käsitteitä pohtiessa tulee kuitenkin aina muistaa kehitysvammaisuuden olevan vain yksi henkilön ominaisuuksista, jonka taustat koostuvat erilaisista tekijöistä sikiön ja lapsen kehityksen aikana. Älyllinen kehitysvammaisuus ei ole ainut kehitysvammaisen henkilön erityisominaisuus. Kehitysvammaiset henkilöt oppivat monia asioita samalla tavalla kuin vammattomatkin ihmiset, sillä kasvatusta, elämäkokemukset sekä elinympäristö muovaavat meitä jokaista sellaisiksi ihmisiksi joita olemme. (Palonen-Munnukka 2009, 5, 9–10, 14.)

3.2 Vammaistyötä säätelevät lait

Kehitysvammaisille henkilöille kuuluvat samat yhtäläiset oikeudet, kuin kaikille kansalaisille. Kehitysvammaiset henkilöt tulee kohdata tasa-arvoisina yhteiskunnan jäsenenä, heidän tulee saada tarvitsemansa tuki, ohjaus sekä erilaiset palvelut tasa-arvoisuuden toteutumiseksi. Vammaistyötä säätelevät useat eri lait, joista keskeisimpiä ovat Suomen perustuslaki, yhdenvertaisuuslaki, sosiaalihuoltolaki, laki holhoustoimesta, laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä laki kehitysvammaisten erityishuollosta (Invalidiliitto, [viitattu 3.8.2021]; Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta 2021; Suomen YK-liitto, [viitattu 3.8.2021]).

Suomen perustuslaki turvaa jokaiselle ihmiselle yhdenvertaisen kohtelun sukupuoleen, ikään, terveydentilaan tai vammaisuuteen katsomatta. Laki määrittelee jokaisella henkilöllä olevan oikeuden valita asuinpaikkansa sekä oikeuden yksityiselämään. Jokaisella henkilöllä tulee olla yhtäläiset mahdollisuudet saada kykyjensä ja erityistarpeidensa mukaisesti koulutusta sekä julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus työhön. (L 11.6.1999/731.)

Yhdenvertaisuuslain tarkoituksena on edistää ihmisten välistä yhdenvertaisuutta ja ehkäistä syrjintää mm. positiivisen erityiskohtelun välityksellä sekä erilaisin kohtuullisin mukautuksin vammaisten ihmisten yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi. Eri tahojen tulee tehdä asianmukaisia tilanteessa tarvittavia kohtuullisia mukautuksia, jotta vammaiset henkilöt voivat toimia yhdenvertaisesti yhteiskunnassa. (L 1325/2014.)

Sosiaalihuoltolain tarkoituksena on vähentää ihmisten eriarvoisuutta, edistää osallisuutta sekä turvata kaikille yhdenvertaisin perustein laadukkaat sosiaalipalvelut. Lain tulee turvata asiakkaan etu mm. huomioitaessa, miten eri toimintatavat ja ratkaisut parhaiten turvaavat henkilön ja hänen läheistensä hyvinvointia. Sosiaalihuoltolaki määrittelee myös henkilölle sosiaalipalveluiden järjestämisestä, joihin kuuluvat mm. asumispalvelut. (L 30.12.2014/1301.)

Lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista tarkoituksena on edistää sosiaalihuollon asiakaslähtöisyyttä sekä asiakkaan oikeuksia hyvään palveluun sosiaalihuollossa. Laki määrittää mm. sosiaalihuoltoa toteutettaessa itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen sekä itsemääräämisoikeudesta erityistilanteissa. (L 22.9.2000/812.)

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta määrittää mm. erityishuollossa toteutettavat toimenpiteet henkilön itsemääräämisoikeuden tukemiseksi ja vahvistamiseksi. Erityishuoltoa toteutettaessa tulee huomioida kehitysvammaisen henkilön toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänelle on turvattava mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan. Laissa säädetään myös sosiaalihuollon ammattihenkilöiden pätevyysvaatimuksista sekä kehitysvammaisten henkilöiden rajoitustoimenpiteiden käytöstä erityishuollossa. (L 23.6.1977/519.)

Laki holhoustoimesta määrittelee mm. vammaisten henkilöiden oikeudesta edunvalvontaan. Mikäli täysi-ikäinen kehitysvammaisen henkilö ei kykene valvomaan oman etunsa toteutumista tai huolehtimaan taloudestaan, on hänellä oikeus edunvalvontaan. Edunvalvojana voi toimia tuomioistuimen päätöksellä henkilön läheinen tai hänelle määrätty yleinen edunvalvoja. Edunvalvojan tehtävänä on huolehtia kehitysvammaisen henkilön oikeuksien ja etujen toteutumisesta sekä edustaa kehitysvammaista henkilöä sellaisessa henkilöä koskevassa asiassa, jonka merkitystä hän ei itse kykene ymmärtämään. (L 1.4.1999/442.)

Lakien lisäksi tärkeä vammaisten oikeuksia koskeva kansainvälinen oikeudellisesti sitova asiakirja, *YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista* on myös keskeisessä asemassa vammaistyön työkentällä. Yleissopimuksen tarkoituksena on taata vammaisille henkilöille yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet sekä edistää niiden toteutumista. Yleissopimus sisältää useita artikloja vammaisten henkilöiden suojelemiseksi mm. eri väkivallanmuodoilta, sekä velvoittaa eri tahoja tarjoamaan vammaisille henkilöille ja heidän läheisilleen tietoa sekä koulutusta siitä, miten väkivaltatapauksia voidaan ennaltaehkäistä ja tunnistaa sekä miten mahdollisessa väkivaltatapauksen selvittämisessä tulee toimia. (Ihmisoikeuskeskus, [viitattu 16.8.2021]; Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista.)

Lait vahvistavat kehitysvammaisten henkilöiden asemaa sekä ohjaavat sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten toimintaa: kehitysvammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden edistäminen, itsemääräämisoikeuden tukeminen sekä osallisuuden vahvistaminen ovat vammaistyön perusta. Lait sekä sopimukset ovat keskeisessä roolissa vaikuttamassa suoraan käytännön työhön vammaistyön työkentällä.

3.3 Palveluiden järjestäminen asumisen ja elämisen tueksi

Myös laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista on keskeisessä asemassa vammaistyötä säätelevien lakien joukossa. Sen tarkoituksena on edistää vammaisten henkilöiden edellytyksiä elää ja toimia muiden kanssa yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä sekä ehkäistä ja poistaa vammaisuudesta aiheutuvia haittoja ja esteitä. (L 3.4.1987/380). Kehitysvammaisen henkilön kotikunnan vammaissosiaalityön palveluiden avulla pyritään vastaamaan lakien edellyttämällä tavalla vammaisten henkilöiden avun- ja tuentarpeeseen. Vammaissosiaalityön palveluiden avulla tuetaan mm. vammaisten henkilöiden omatoimisuutta, osallisuutta sekä mahdollistetaan heidän toimimisensa yhteiskunnassa, samoin kuin vammaattomienkin henkilöiden. (Sosiaali- ja terveysministeriö, [viitattu 9.7.2021].)

Kehitysvammaisen henkilön kotikunnan vammaissosiaalityössä laaditaan kehitysvammaisen henkilön ja hänen läheistensä kanssa yhteistyössä kehitysvammaiselle henkilölle henkilökohtainen palvelusuunnitelma hänen tarvitsemiensa palveluiden sekä tukitoimien kokonaisuudesta. Vammaisten henkilöiden palvelukokonaisuuteen kuuluvat usein monenlaiset tukitoimet sekä palvelut eri palveluntuottajien mahdollistamana. Näitä palveluita voivat olla mm. henkilökohtaisen avun palvelut, asumisenpalvelut, päivä- tai työtoiminnan palvelut sekä taloudelliset tuet. (Invalidiliitto, [viitattu 9.7.2021].)

Opinnäytetyöni ja opinnäytetyön tuotoksena laatimani oppaan tavoitteena on edistää kehitysvammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista sekä tukea heidän kokonaisvaltaista hyvinvointiaan lisäämällä kehitysvammaisten parissa työskentelevien sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten tietotaitoa. Laatimani opas on tiivis tietopaketti, joten rajaan opinnäytetyöni kohdeyhmäksi kehitysvammaisten asuin- ja työympäristössä työskentelevät sosiaali- ja terveydenalan ammattilaiset, joilla on jo omalta alaltaan soveltuva ammattipätevyys työskentelyyn kehitysvammaisten henkilöiden parissa.

3.3.1 Vammaistyön toimintaympäristöt Kuntayhtymä Kaksineuvoisen alueella

Kuntayhtymä Kaksineuvoisen toiminta-alue sijaitsee Etelä-Pohjanmaalla, maakunnan pohjoisosassa. Toiminta-alue käsittää Kauhavan kaupungin muodostamat neljä kuntaa, Kauhavan, Alahärmän, Ylihärmän, Korttesjärven ja Evijärven kunnan alueet. Kuntayhtymän alueella kehitysvammaisille henkilöille asumisen palveluita tuottavat neljä kehitysvammaisten asumispalvelu- ja tukitoimintaa, sekä tuetun asumisen TUPA-palvelu. Kehitysvammaisten työ- ja päivätoimintaa

tarjoavia toimintakeskuksia kuntayhtymän alueella toimii kaksi. (Kauhava, [viitattu 9.7.2021]; Kaksineuvoinen 2021; Tukena, [viitattu 9.7.2021]; Aspa, [viitattu 9.7.2021].)

Kuntayhtymä Kaksineuvoisen alueella toimivat asumisen palveluita tuottavat yksiköt tarjoavat kehitysvammaisille aikuisille tuettua asumista, palveluasumista, tehostettua palveluasumista sekä tilapäistä asumista intervallijaksojen muodossa:

- *Tuettu asuminen* sopii kehitysvammaisille henkilöille, jotka selviytyvät arjestaan melko itsenäisesti. Tuetussa asumismuodossa henkilöt saavat tarvitsemaansa tukea itsenäiseen asumiseen omassa kodissaan.
- *Palveluasuminen* sopii henkilöille, jotka tarvitsevat päivittäin apua ja tukea joissain arjen asioissaan. Palveluasumisessa henkilökuntaa ei ole yöaikaan paikalla.
- *Tehostetussa palveluasumisessa* asuvat henkilöt tarvitsevat ohjausta, tukea sekä hoitoa kaikissa päivittäisissä toimissaan ympäri vuorokauden.
(Nuorten ystävät, [viitattu 15.8.2021]; Lampinen 2019, 22, 24; Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2019).

Kehitysvammaisen henkilön tarpeisiin vastaavan asumispalvelumuodon valinnassa tulee aina huomioida henkilön tarvitseman tuen määrä sekä hänen toiveensa asumisen suhteen. Kehitysvammaisen henkilön kotikunnan vammaissosiaalityön tehtävänä on auttaa kehitysvammaista henkilöä sekä hänen läheisiään kehitysvammaiselle henkilölle sopivan asumispalvelun valitsemisessa sekä muiden tarvittavien palveluiden järjestämisessä kehitysvammaisen henkilön yksilölliset tarpeet huomioiden. (Kehitysvammaliitto, [viitattu 10.7.2021].)

3.3.2 Kehitysvammaisten henkilöiden kanssa työskentelevät ammattilaiset

Vammaistyön ammattilaisten osaamisella ja tietotaidolla on suuri merkitys vammaisten henkilöiden elämänlaadulle. Kehitysvammaisten henkilöiden elinpiirissä työskentelee usein laaja joukko eri sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisia, mutta kuitenkin jokaiselta kehitysvamma-alalla työskentelevältä henkilöltä ei vaadita muodollista pätevyyttä ja koulutusta eri tehtäviin. Kehitysvamma-alalla ilman pätevyyttä ja koulutusta voivat työskennellä esimerkiksi avustavissa tehtävissä toimivat henkilöt. (Kehitysvammaliitto, [viitattu 8.7.2021]; Henkilökohtaisten avustajien työnantajienliitto ry, [viitattu 8.7.2021].)

Vammaistyön kentällä, kehitysvammaisten henkilöiden parissa voivat toimia mm. henkilökohtaiset avustajat, vapaa-ajan avustajat ja ryhmäavustajat, lähihoitajat, sosionomit, sairaanhoitajat ja eri alojen terapeutit. Myös vammaistyön toimintaympäristöt ovat laajat kattaen koko kehitysvammaisen henkilön elinkaaren ja elinympäristön mm. asumispalveluiden, työ- ja päivätoiminnan palveluiden, avotyön, ammattiopistojen ja erityiskansanopistojen palveluiden parissa.

Vammaistyön työkenttä kattaa siis laajan joukon työntekijöitä eri koulutustaustoista, eri ammattiryhmistä sekä eri toimintaympäristöistä. Sosiaali- ja terveydenalan ammattioikeuksilla pyritään turvaamaan potilasturvallisuus, sosiaalipalveluiden laatu, sekä asiakkaiden oikeuksien toteutuminen, varmistamalla ammattihenkilöiden riittävä koulutus sekä pätevyys työhönsä. (L 26.6.2015/817; L 28.6.1994/559.)

4 KEHITYSVAMMAISTEN HENKILÖIDEN KOKEMA SEKSUAALIVÄKIVALTA

Tässä luvussa käsittelen kehitysvammaisten seksuaalisuuden huomioimista asiakastyössä, seksuaalioikeuksia sekä kehitysvammaisuuden mukanaan tuomia haasteita seksuaalisuuden ilmenemismuodoissa. Käsittelen luvussa myös seksuaalista väkivaltaa, täysi-ikäisiä henkilöitä koskettavia seksuaalirikoksen muotoja sekä turvataitokasvatuksen ja puheeksi ottamisen menetelmiä seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisyssä kirjallisuuteen sekä asiantuntijahaastatteluun pohjautuen.

4.1 Seksuaalisuuden huomioiminen asiakastyössä

Seksuaalisuus on jokaisen ihmisen perusoikeus sekä perustarve ja se on olennaisessa roolissa osana ihmisen kokonaisvaltaista hyvinvointia, elämänlaatua sekä terveyttä. Eri lakien, säädösten sekä julistusten tarkoituksena on turvata myös vähemmistöjen sekä erityisryhmien henkilöille yhtäläiset oikeudet oman seksuaalisuutensa ilmentämiseen sekä oikeudet seksuaaliseen koskemattomuuteen. Seksuaaliterveyden maailmanjärjestön (World association for sexual health) tarkoituksena on edistää seksuaaliterveyttä kaikkialla maailmassa mm. kansainvälisen seksuaalioikeuksien julistuksen avulla. Seksuaalioikeuksien julistuksen sisältämiä keskeisiä seksuaalioikeuksia ovat mm. jokaisen henkilön oikeus seksuaalisuudesta nauttimiseen, itsemääräämisoikeuteen sekä koskemattomuuteen. Jokaisella henkilöllä tulee olla myös oikeus saada tietoa, seksuaalikasvatusta sekä seksuaalivalistusta hänen ymmärtämällään tavalla toteutettuna. (Ryttyläinen & Valkama 2010, 11, 14–15, 56; Laulainen 2014, 7, 23–34; World association for sexual health 2014.)

Seksuaalisuuden huomioiminen sosiaali- ja terveydenalan työssä on osa työntekijän ammattitaitoa, joka ilmenee asiakkaan seksuaalisuutta kunnioittavana käytöksenä, empaattisena vuorovaikutuksena sekä kykynä toimia ammatillisesti seksuaalisuuteen sekä seksuaaliterveyteen liittyvien asioiden käsittelyssä. Yhtenä peruslähtökohtana sosiaali- ja terveydenalan ammattilainen on työstänyt itse omaa seksuaalisuuttaan pystyäkseen käsittelemään seksuaalisuuteen liittyviä kysymyksiä asiakkaidensa kanssa (Ryttyläinen & Valkama 2010, 44–45).

Yhteiskunnassamme kehitysvammaisten seksuaalikasvatusta ei ole aina pidetty tarpeellisena. Myös kehitysvammaisen henkilön läheiset ovat voineet kieltää, ennen kaikkea itseltään, heidän lapsensa olevan seksuaalinen olento, jolloin kehitysvammaisen henkilö on jäänyt ilman seksuaalikasvatusta. Tämänäyttöiset ongelmat ja epäkohdat kehitysvammaisten henkilöiden seksuaali- ja turvataitokasvatuksessa näkyvät esimerkiksi haasteina, jotka tulevat esiin mm. kehitysvammaisten henkilöiden taidoissa suojautua seksuaaliselta väkivallalta sekä tiedon puutteena, joka johtaa mm. siihen, etteivät kehitysvammaiset henkilöt välttämättä edes tiedosta omia oikeuksiaan esimerkiksi seksuaaliseen koskemattomuuteen. Kehitysvammaiset henkilöt myös kohtaavat muuta väestöä keskimäärin enemmän kieltoja sekä rajoituksia ihmissuhteisiin, seurusteluun sekä seksuaalisuuteen liittyen. Sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten vaikeudet puuttua niin hyvässä kuin pahassa asiakkaan seksuaaliseen elämään voivat johtua ammattilaisen epävarmuudesta omasta ammattitaidostaan sekä ahdistuksesta seksuaaliasioitakohtaan jolloin kehitysvammaisen henkilö jää ilman tietoa hänelle kuuluvista sekä häntä koskevista asioista. (Munnukka-Palonen 2009, 15–17.)

Seksuaaliohjauksen huomioimisen asiakastyössä tulisi olla luonteva osa jokapäiväistä ohjaustyötä ja sen toteuttamisen kuuluu jokaiselle ohjaustyössä toimivalle ammattilaiselle. Seksuaaliohjauksen tulisi olla tavoitteellista, tilannekohtaista sekä kaikissa ohjaustilanteissa tapahtuvaa vuorovaikutusta sosiaali- ja terveydenalana ammattilaisen sekä kehitysvammaisen asiakkaan välillä ja sen keskeisinä elementteinä tulee olla tiedon antaminen sekä asiakkaan seksuaalisuuden hyväksyminen. (Ryttyläinen & Valkama, 2010, 32).

4.2 Kehitysvammaisten henkilöiden seksuaalisuus

Jokainen ihminen on seksuaalinen, eikä kehitysvammaisuus sulje pois seksuaalista puolta ihmisestä (Munnukka-Palonen 2009, 13; Ryttyläinen & Valkama 2010, 207.) Ihmisen seksuaalisuus kattaa koko henkilön eliniän alkaen lapsuudesta sekä päättyen kuolemaan. Lapsen seksuaalisuus on ihmettelyä, uteliaisuutta sekä omaan kehoon tutustumista, nuoruudessa seksuaalisuus liittyy vahvasti omaan kehoon sekä seksuaali-identiteetin hahmottumiseen. Aikuisen henkilön seksuaalisuuden muodostumiseen ovat vaikuttaneet lapsuudessa ja nuoruudessa opitut tavat mm. siitä, mikä omassa seksuaalisuudessa on sallittua tai kiellettyä, sopivaa tai epäsopevaa. Seksuaalisuus kehittyy koko ihmisen elämän ajan muuttuen eri elämäntilanteissa. Seksuaalisuuden ilmenemismuotoihin vaikuttavat monet seikat henkilön elämässä sekä elämäntilanteissa; sairastuminen, vammautuminen tai väkivallan kokemukset muovaavat ihmisen

seksuaalisuutta sekä minäkuvaa voimakkaasti lyhyessäkin ajassa. (Ryttyläinen & Valkama 2010, 72, 84; Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 35, 103; Terveyskylä, naistalo 2018).

Kehitysvammaisten henkilöiden seksuaalisuuden haasteena on heidän biologisen ja psykologisen kehityksensä epätasapaino. Usein henkilön fyysiset murrosiän muutokset tulevat ikäkauden mukaisesti mutta psykososiaalinen kehitys etenee kehitysvammasta johtuen tavallista hitaammin. Kehitysvammaisuus myös vaikuttaa siihen, miten henkilö osaa ilmaista seksuaalisuuttaan, tunnistaa itsessään esiintyviä seksuaalisia impulsseja sekä toteuttaa seksuaalista toimintaa. (Ryttyläinen & Valkama 2010, 207–208; Munnukka-Palonen 2009,17.)

Vammaisuus voi luoda haasteita ja esteitä henkilöille myös seksuaalisuuden saralla. Sosiaaliset olosuhteet, asenneilmasto vammaisten henkilöiden seksuaalisuutta kohtaan sekä henkilön mahdolliset psykologiset sekä fyysiset sairaudet vaikuttavat yhtä lailla kehitysvammaisten henkilöiden seksuaalisuuden ilmenemiseen ja totuttamiseen. Sosiaaliset olosuhteet kehitysvammaisen henkilön sen hetkessä elämäntilanteessa vaikuttavat siihen, miten henkilö pystyy esimerkiksi liikkumaan asuinympäristönsä ulkopuolella tai tapaamaan muita henkilöitä asumispalveluluissa asuessaan, kuinka eri asumispalveluyksiköissä vierailut ovat sallittuja ja intiimit hetket toteutettavissa. Yhteiskunnassamme vallitseva asenneilmasto ei myöskään kannusta kehitysvammaisia henkilöitä parisuhteen tai omaan seksuaalisuuden toteuttamiseen. Asenteet voivat esimerkiksi heijastua sosiaali- sekä terveydenalan ammattilaisten suppeana näkemyksenä ”oikeanlaisesta” heteroseksuaalisesta yksiavioisesta suhteesta, jolloin kyseinen uskomus jättää huomiotta kehitysvammaisten henkilöiden seksuaalisen yksilöllisyyden. Myös henkilöllä oleva vamman laatu voi vaikuttaa hänen seksuaalisuutensa toteutumiseen. Kuitenkin moniin vamman aiheuttamiin ongelmiin voidaan löytää ratkaisuja, joilla pystytään tukemaan esimerkiksi kehitysvammaisten henkilöiden seksuaalisuuden toteutumista. Kehitysvammaiset henkilöt kärsivät yhtä lailla myös psykologisista ongelmista, kuten esimerkiksi peloista sekä ahdistuksesta, ja ne voivat vaikuttaa heidän seksuaalisuutensa. Psykologiset ongelmat voivat aiheuttaa mm. muutoksia oman ruumiinkuvan näkemiseen, epävarmuutta sekä seksuaalisia toimintahäiriöitä. Sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten myönteinen suhtautuminen asiakkaan seksuaaliterveyden edistämiseen on keskeisessä asemassa kehitysvammaisten henkilöiden hyvässä kokonaisvaltaisessa hoidossa, jonka tulee sisältää myös seksuaaliterveyden huomiointi. (Palonen-Munnukka 2009, 41–43, 46.)

4.3 Seksuaalinen väkivalta

Seksuaalinen väkivalta on toisen henkilön toteuttamaa, ilman suostumusta tapahtuvaa, seksuaalista toimintaa. Se voi olla esimerkiksi seksuaalisesti vihjailevia ilmeitä tai eleitä, seksuaalisväritteisiä viestejä tai puheluita, tirkistelyä, itsensäpaljastamista, painostamista seksuaaliseen tekoon tai toisen henkilön koskettamista seksuaalisessa tarkoituksessa ilman henkilön suostumusta tai jos suostumusta ei ole annettu vapaaehtoisesti. (Setlementti Tampere, [viitattu 31.8.2021]; Centers for disease control and prevention 2021.)

Rikoslain mukaan täysi-ikäisiä koskettavia seksuaalirikoksenmuotoja ovat raiskaus, pakottaminen seksuaaliseen tekoon, seksuaalinen hyväksikäyttö, seksuaalinen ahdistelu, seksikauppana olevan hyväksikäyttö sekä paritus. (L 19.12.1889/39.)

Raiskaus

- Toisen henkilön pakottamista sukupuoliyhteyteen väkivallalla uhkaamalla tai väkivaltaa käyttämällä.
- Sukupuoliyhteys hyväksikäyttäen toisen henkilön kykenemättömyyttä puolustaa itseään tai ilmaisemaan omaa tahtoaan tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden tai pelkotilan vuoksi.
- Tunkeutuminen sukupuolielimellä tai muulla tavoin toisen henkilön sukupuolielimeen tai peräaukkoon.

Pakottaminen seksuaaliseen tekoon

- Toisen henkilön pakottamista tai suostuttelua itsemääräämisoikeutta loukkaaviin seksuaalisiin tekoihin.
- Esimerkiksi vasten tahtoa tapahtuvaa toisen henkilön toteuttamaa seksuaalista koskettelua, toisen henkilön suostuttelua koskettelemaan itseään tai muuta henkilöä sekä painostamista aikuisviihteen katseluun.

Seksuaalinen hyväksikäyttö

- 16–18-vuotiaan, tai tätä alemmalla kehitystasolla olevan henkilön suostuttelua sukupuoliyhteyteen tai muuhun henkilön seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavaan tekoon.
- Henkilön, joka ei kykene puolustamaan itseään tai ilmaisemaan tahtoaan esimerkiksi sairauden tai vamman vuoksi, taivuttelua seksuaaliseen tekoon.
- Henkilön käyttäessä hyväksi toisen henkilön riippuvuutta häntä kohtaan.

- Henkilön käyttäessä hyväkseen valta-asemaansa hänestä riippuvaiseen henkilöön.

Seksuaalinen ahdistelu

- Toisen henkilön koskettamista seksuaalisessa tarkoituksessa, ilman henkilön suostumusta tai jos suostumusta ei ole annettu vapaaehtoisesti.
- Seksuaalinen teko, joka loukkaa toisen henkilön seksuaalista itsemääräämisoikeutta.

Seksikaupankohteena olevan hyväksikäyttö sekä paritus

- Korvausta vastaan tapahtuva sukupuoliyhteys tai muu siihen rinnastettava seksuaalinen teko.
(L 19.12.1889/39; Setlementti Tampere, [Viitattu 31.8.2021]).

Kehitysvammaiset henkilöt tarvitsevat usein toisen ihmisen tukea ja apua arjessaan. Myös kohdatessaan seksuaalista väkivaltaa kehitysvammaisen henkilö on usein riippuvainen toisen henkilön avusta häneen kohdistuneen rikoksen selvittämisessä ja avun hakemisessa. (Palonen-Munnukka, R. 2009, 81.) Sosiaali- ja terveydenalan ammattilaiset, jotka työskentelevät kehitysvammaisten henkilöiden parissa, ovat keskeisessä roolissa tunnistamassa, tukemassa sekä auttamassa kehitysvammaista henkilöä myös seksuaalisen väkivallan epäilyn tilanteissa. Lait turvaavat yhdenvertaisen kohtelun kehitysvammaisille henkilöille heidän joutuessaan väkivallan uhriksi, mutta lakien toteutumiseen tarvitsemme kuitenkin vahvempaa osaamista kohdata ja hoitaa eri palveluntarjoajien näkökulmasta kehitysvammaisia henkilöitä. Sosiaali- ja terveydenalan ammattilaiset, jotka työskentelevät vammaistyön työkentällä, ovat keskeisessä roolissa tukemassa ja auttamassa kehitysvammaisia seksuaalisen väkivallan kokeneita uhreja terveydenhuollon palveluiden piiriin sekä varmistamassa heidän oikeusturvansa toteutumisen.

4.3.1 Turvataitokasvatus seksuaalisen väkivallan ehkäisyssä

Seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisyssä yhdeksi tärkeimmäksi asiaksi nousee seksuaaliseksi turvataitokasvatuksen merkitys. Kehitysvammaisten henkilöiden suurentunutta riskiä joutua seksuaalisen väkivallan uhriksi lisää mm. henkilön tiedonpuute omasta seksuaalisuudesta sekä seksuaalisista turvataidoista. Nämä tiedon puutteet henkilön seksuaalisuudesta sekä turvataidoista voivat johtaa mm. henkilön seksuaalisen riskikäyttäytymisen lisääntymiseen, kehitysvammaisen henkilön voi olla vaikea ymmärtää jonkin toiminnan olevan seksuaalista väkivaltaa sekä hänellä voi olla haasteita omien rajojen asettamisessa. Myös kehitysvammaista henkilöä mahdollisesti koskettavat kommunikaation haasteet sekä kommunikaatiovälineiden

puute lisäävät henkilön riskiä joutua seksuaalisen väkivallan uhriksi. Kehitysvammaisilla henkilöillä ovat samat sosiaaliset, emotionaaliset sekä seksuaaliset tarpeet kuin kaikilla ihmisillä, eikä kehitysvammaisen henkilön seksuaali- ja turvataitokasvatus pääsääntöisesti eroa vammattomille henkilöille annettavasta kasvatuksesta. Kuitenkin kehitysvammaisille henkilöille seksuaali- ja turvataitoakasvatusta annettaessa tulee kiinnittää erityistä huomiota henkilön ymmärrykseen käsiteltävästä aiheesta, sekä selkokielen ja visuaalisen viestinnän merkityksestä asian ymmärrettävyyden sekä selkeyden lisäämiseksi. (Niinivirta 2017, 6; Kekkonen & Kevät-
niemi 2021.)

Kehitysvammaisten henkilöiden tulee saada oikeaa tietoa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista heidän ymmärtämällä tavalla. Mitä enemmän kehitysvammaiset henkilöt tietävät seksuaalisuuteen liittyvistä asioista, sitä paremmin he osaavat huolehtia itsestään sekä huomioida toisia ihmisiä. Kun kehitysvammaisen henkilö tietää, mitä seksuaalisuuteen liittyvät termit tarkoittavat on hänen myös helpompi puhua seksuaalisuudesta, omista tunteistaan sekä tarpeistaan. Kun ihminen ymmärtää seksuaalisuuteen liittyviä asioita, pystyy hän silloin tekemään seksuaalisuuteensa liittyviä päätöksiä. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 83; Laulainen & Sarajärvi 2013, 17.) Seksuaalisen turvataitokasvatuksen perustana tulee olla henkilön ymmärrys omasta itsestään, omasta vartalostaan sekä sen arvokkuudesta. Seksuaalisia turvataitoja voidaan harjoitella erilaisin menetelmin, kuten nimeämällä kuvallista materiaalia hyödyntäen ihmiskehon eri osia, opettelemalla tunnistamaan hyvän sekä huonon kosketuksen eroja sekä harjoittelemalla omien rajojen tunnistamista sekä omien rajojen vetämistä esimerkiksi erilaisin sosiaalisissa kontakteissa tapahtuvien harjoitteiden avulla.

4.3.2 Puheeksi ottaminen

Ihmisen seksuaalisuutta sekä siihen liittyviä asioita pidetään intiimeinä, henkilön yksityisasi-
oina, joihin sosiaali- ja terveydenalan ammattilainen voi kokea vaikeaksi puuttua. Kehitysvam-
maisen henkilön omaa osallistumista vahvistava kommunikaatio vaikeaksikin koettavista ai-
heista on kuitenkin äärettömän tärkeää niin seksuaalivalistusta sekä -turvataitokasvatusta an-
nettaessa kuin myös seksuaalisen väkivallan epäilyä selvitetessä. Osallistumista vahvistava
kommunikaatio huomioi ensivaikutelman merkityksen, esittää asiat tunnustellen, ymmärrystä
osoittaen sekä tarjoaa mm. mahdollisuuden tunteiden ja kokemusten esittämiseksi sekä aktii-
viselle kuuntelulle. (Oksanen 2015, 16; Eloranta & Virkki 2011, 56.)

Seksuaalisen väkivallan epäilyn herätessä tulee sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisen osata sekä uskaltaa ottaa asia puheeksi kehitysvammaisen henkilön kanssa. Tilanteeseen tulee osata puuttua tilanteen vaatimalla tavalla, eikä asian selvittämiseksi ole yhtä ainoaa oikeaa toimintamallia, jonka mukaan tulisi toimia. Seksuaalisen väkivallan epäilyn puheeksi ottamisen tilanteeseen voi kuitenkin valmistautua ennakkoon mm. tutustumalla puheeksi ottamisen tuki-materiaaleihin.

Puheeksi ottamisen malli

1. Luo keskustelulle turvallinen ja luottamuksellinen ilmapiiri, järjestä keskustelulle aikaa sekä rauhallinen tila. Tuo selkeästi esille, että kanssasi on turvallista puhua aiheesta.
2. Kuuntele, esitä avoimia kysymyksiä, varmista; Kerro lisää. Mitä tarkoitat? Missä olitte silloin? Mitä sitten tapahtui? Ymmärsinkö oikein?
3. Älä painosta. Kerro kuitenkin, että asiasta on tärkeä puhua.
4. Auta sanoittamaan väkivaltaa. Käytä keskustelussa henkilön omia ilmaisuja sekä mahdollisesti henkilölle tuttuja puhetta tukevia kommunikaatiomenetelmiä. Pyydä henkilöä tarvittaessa näyttämään/osoittamaan mihin häntä on koskettu, esimerkiksi kuvallista materiaalia keskustelun tukena hyödyntäen.
5. Vältä omia tulkintoja. Älä esimerkiksi kysele kenestäkään henkilöstä nimellä, ellei henkilö itse ole nimeä keskustelussa maininnut.
6. Kerro väkivallan tai sillä uhkailun olevan aina väärin. Painota keskustelussa, ettei väkivalta ei ole henkilön omaa syytä.
7. Älä syyllistä ketään osapuolta. Seksuaalirikoksen tekijä voi olla henkilölle rakas ihminen, jonka hyvinvoinnista henkilö on usein enemmän huolissaan kuin omastaan.
8. Kehitysvammaisen henkilö voi kykyjensä mukaan itse päättää, ilmoitetaanko seksuaalirikoksesta poliisille. Sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisen tulee kannustaa sekä tukea henkilöä rikoksesta ilmoittamisessa, mutta ammattilainen ei saa painostaa uhria asiassa.

(Sosiaali- ja terveysministeriö 2008; Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 115–116; Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2020.)

Parhaimmillaan seksuaalisuuteen liittyvistä asioista keskusteleminen kehitysvammaisen henkilön kanssa vähentää henkilön huolta ja ahdistusta sekä luo henkilölle turvallisuudentunteen. Sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisen vastuulla on huolehtia annettavan seksuaali- ja turvataitokasvatuksen olevan ajantasaista, asiallista sekä kehitysvammaiselle henkilölle ymmärrettävällä tavalla toteutettua. Koko työyhteisön tulee sitoutua seksuaalisen turvataitokasvatuksen toteuttamiseen kehitysvammaisen henkilön hyvinvoinnin tueksi. Vammaistyön työkentällä työskentelevät sosiaali- ja terveydenalan ammattilaiset tuntevat parhaiten asiakkaidensa tuen- tarpeet sekä vahvuudet. Onnistuneeseen seksuaali- sekä turvataitokasvatukseen voidaan päästä monin eri keinoin ammattilaisten sekä kehitysvammaisten henkilöiden omia vahvuuksia hyödyntäen. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 71–72.)

5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

Toiminnallinen opinnäytetyöni koostuu teoriapohjasta, tutkimuksellisesta osuudesta sekä oppaan kehittämisestä Kuntayhtymä Kaksineuvoisen vammaissosiaalityön hyödynnettäväksi kehitysvammaisten henkilöiden parissa työskenteleville sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisille. Opinnäytetyössäni, sekä teoriaosuudessa että oppaassa, käsittelemiäni pääteemoja ja käsitteitä ovat kehitysvammaisten henkilöiden kokemat seksuaalisen väkivallan muodot, seksuaalisen väkivallan epäily, avun hakeminen, seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisy sekä puheeksi ottaminen. Opinnäytetyön tutkimuksellisessa osuudessa keräsin omaa aineistoa haastattelemalla oppaani kohderyhmään kuuluvia sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisia mm. heidän toiveistaan sekä odotuksistaan laatimani oppaan suhteen. Toteutin laadullisen tutkimukseni haastatteluosuuden puolistrukturoituna teemahaastatteluna, jonka kysymykset kohdensin opinnäytetyöni keskeisimpiin teemoihini. (vrt. Kajaanin ammattikorkeakoulu, [viitattu 14.6.2021].) Haastattelin asiantuntijana myös erityistason seksuaaliterapeuttina (NACS) sekä toimintaterapeuttina työskentelevää Henna Kekkosta selvittäen hänen näkemyksistään sekä kokemuksistaan terapeutin näkökulmasta kehitysvammaisten henkilöiden seksuaalisuuden tukemiseen sekä turvataitokasvatuksen merkitykseen seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisyssä.

5.1 Tutkimusmenetelmä

Opinnäytetyöni tutkimusmenetelmäksi valitsin laadullisen eli kvalitatiivisen tutkimusmenetelmän. Tutkimusmenetelmän valinnassa keskeisenä lähtökohtana olivat asettamani tutkimuskysymykset, joiden avulla halusin kerätä haastateltavien sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisien tietoa, näkökulmia sekä kokemuksia opinnäytetyöni aihealueeseen liittyen. Toteutin opinnäytetyöni tutkimusosuuden aineistonkeruun harkinnanvaraisena otantana, puolistrukturoituna haastatteluina, kvalitatiivista tutkimusmenetelmää käyttäen. Aineiston analyysitapana käytin teemoittelua. (vrt. Jyväskylän yliopisto 2015.)

Toteutin opinnäytetyöni toiminnallisena tutkimuksena, jonka tuotoksena laadin oppaan kehitysvamma-alalla työskenteleville sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisille. Toiminnallisella opinnäytetyölläni sekä sen tuotoksena laatimallani oppaalla pyrin vastaamaan käytännöllisiin sekä teoreettisiin työelämäntarpeisiin vammaistyon työkentältä. Opinnäytetyöni tutkimusaihe kumpuaa kehitysvammaisten henkilöiden parissa työskennellessäni havaitsemastani tarpeesta sekä tiedollisesta aukosta tutkimuskentässä, liittyen kehitysvammaisten henkilöiden

seksuaalisen väkivallan tilanteiden selvittämiseen sekä seksuaalisen turvataitokasvatuksen toteuttamiseen kehitysvammaisille henkilöille. (vrt. Vilkkä & Airaksinen 2003, 8–9; Salonen 2013, 9.) Tiivistin haastatteluaineistosta esiin nousseet keskeiset tutkimustulokset oppaassani hyödynnettävään muotoon. Kehittämisprosessin aikana keräämäni sekä tuottamani tieto on käytännöllistä, ja se tukee toimintaohjeiden muodossa kehitysvammaisten henkilöiden asuin- ja työympäristössä toimivia sosiaali- ja terveysalan ammattilaisia heidän käytännön työssään. (vrt. Toikko & Rantanen 2009, 113; Salonen 2013, 10.)

5.2 Haastattelun sisältö ja teema-alueet

Toteutin haastattelututkimukseni puolistrukturoituna teemahaastatteluna kesä - heinäkuussa 2021. Halusin haastattelutilanteesta mahdollisimman avoimen sekä keskustelevan, jotta se tarjoaisi mahdollisuuden luoda itseni ja haastateltavien henkilöiden välille luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen. Haastattelussa esittämäni kysymykset olivat valmiiksi mietittyjä sekä kaikille haastateltaville samat; valmiita vastausvaihtoehtoja en halunnut haastattelussa tarjota, sillä halusin kerätä haastateltavien vastauksia myös laajemmin haastattelun teemoihin liittyen. Haastattelut toteutin yksilöhaastatteluina, jokaisen haastateltavan henkilön kanssa kasvotusten, heidän kanssaan yhdessä sovitussa paikassa sovittuna ajankohtana.

Haastattelututkimuksella aineistoa kerätessäni pohdin aineiston edustavuutta. Toteuttaakseni tarvittavan kattavan sekä luotettavan tutkimuksen määrittelin harkinnanvaraisen otannan parhaaksi menetelmäksi saadakseni tutkimuskysymyksiini vastauksia. Valitsin haastatteluun pyytämäni henkilöt tietäen heidän pitkän työhistoriansa vammaistyön eri työkentältä. Haastatteluun osallistuneet sosiaali- ja terveydenalan ammattilaiset edustivat eri ikäryhmiä, naisia sekä miehiä, sekä eri vammaistyön työkenttiä julkisilta ja yksityisiltä palvelujentarjoajilta. (vrt. Saarinen-Kauppinen & Puusniekka 2006, [viitattu 19.8.2021]; Näpärä 2017, [viitattu 21.8.2021].)

Haastatteluun valitsin harkinnanvaraista otantaa käyttäen viisi (5) pitkään kehitysvammaisten henkilöiden kanssa työskennellyttä sosiaali- ja terveydenalan ammattilaista, useammasta Kuntayhtymä Kaksineuvoisen alueella toimivasta kehitysvammaisille henkilöille asumisenpalveluita tuottavasta yksiköstä. Koulutustaustaltaan haastateltavat henkilöt olivat ammattikoulu, ammattikorkeakoulu sekä yliopistopohjaisia. Tutkimushaastattelun avulla halusin saada vastauksia määrittelemiini tutkimuskysymyksiin:

1. Millaista seksuaalista väkivaltaa kehitysvammaiset henkilöt näkemyksiesi/kokemuksiesi mukaan kohtaavat?
2. Koetko tarvitsevasi konkreettista tietoa ja tukea avun hakemiseen epäiltäessä kehitysvammaisen henkilön joutuneen seksuaalirikoksen uhriksi, jos niin millaista?
3. Millainen opas palvelee sosiaali- ja terveydenalan työntekijää asiakkaan tukemisessa ja avun piiriin ohjaamisessa?

Laadullisen tutkimuksen periaatteiden mukaisesti halusin kerätä myös haastateltavien henkilöiden näkökulmia sekä kokemuksia mm. kehitysvammaisia henkilöitä kohtaan tapahtuvan seksuaalisen väkivallan yleisyydestä Etelä-Pohjanamaan alueella, seksuaalisen väkivallan esiintymismuodoista sekä siitä, millaista tukea/ohjeistusta haastateltavat sosiaali- ja terveydenalan ammattilaiset kokevat tarvitsevansa työnsä tueksi.

Kaksi haastateltavista henkilöistä pyysi saada pohtia haastattelukysymyksiä ennakoon, heille lähetin haastattelurungon sähköpostilla muutamia päiviä aikaisemmin ennen sovittua haastattelua. Muille haastateltaville esitin kysymykset haastatteluhetkellä ja jokainen haastatteluun osallistunut henkilö vastasi haastattelukysymyksiin suullisesti haastattelu tilanteessa. Haastattelurunko on esitettyinä liitteenä.

5.3 Haastatteluaineiston analyysi

Haastattelumateriaalini analysointitavaksi valitsin käytettäväksi teema-analyysin. Teemoittelua voidaan käyttää yhtenä laadullisen tutkimuksen analyysimuotona, jossa tutkimusaineistosta pyritään löytämään tutkimusongelman kannalta olennaisimmat haastattelusta esiin nousevat aihepiirit eli teemat. Toteuttamalla haastattelututkimuksella halusin saada selville haastateltavien sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten kokemuksia sekä näkemyksiä opinnäytetyötä käsiteltävistä aihealueista, kuten kehitysvammaisten henkilöiden kokemasta seksuaalisen väkivallan yleisyydestä haastateltavien henkilöiden työkentillä, kehitysvammaisia henkilöitä käsittelevien seksuaalirikosten muodoista, sekä siitä millaista ohjeistusta/tukea haastateltavat henkilöt kokevat tarvitsevansa työnsä tueksi kehitysvammaisten henkilöiden seksuaaliseen hyväksikäytön epäilyn tilanteisiin liittyen. Teemoittelun avulla pystyin tulkitsemaan keräämästäni haastatteluaineistosta esiin nousutta tietoa joustavasti sekä lajittelemaan tiedon laajempiin aihealueisiin; pääteemoiksi, pääteemoja täsmentäviksi alateemoiksi sekä määrittelemään teema-alueiden nykytilanteen sekä kehittämistarpeen. Käyttäessäni teemoittelua

haastatteluaineiston analyysimuotona, tiedostan analyysitavan perustuvan omaan harkintaani sekä tulkintaani haastattelumateriaalista. (Caulfield, 2019; Juhila, [viitattu 22.8.2021].)

Tallensin haastatteluaineiston kirjallisessa muodossa, tarkkoina muistiinpanoina. Materiaaliin perehdyttyäni jatkoin sen käsittelyä koodauksen avulla, jossa poimin haastattelusta esiin nousseita olennaisia pääkohtia, lauseita sekä ilmaisuja, jotka toistuivat useaan kertaan kokonaisuudessaan. Haastatteluaineistosta nousi vahvasti esiin sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten kokemus epävarmuus omasta osaamisesta keskusteltaessa kehitysvammaisen asiakkaan kanssa seksuaalisista turvataidoista sekä siitä, kuinka seksuaalisen väkivallan epäilyn tilanteessa tulee oikeaoppisesti toimia. Haastateltavat henkilöt toivat esiin konkreettisen tiedon sekä selkeän toimintaohjeen tarpeen seksuaalisen väkivallan epäilyn tilanteeseen. Haastatteluaineistosta esiin nousseiden teema-alueiden sekä asettamieni tutkimuskysymyksien pohjalta muodostin haastatteluaineistosta oppaassa käsiteltäviä teemoja. Pääteemoiksi esiin nousivat kolme teemaa: konkreettisen avun hakeminen, puheeksi ottaminen sekä seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisyn menetelmät. Pääteemoja täsmentäviä alateemoja aineistosta nousi esiin seksuaalirikoksen uhrille avunhakemiseen olennaisesti kuuluvien yhteystietojen tarve, kuvallisen materiaalin tarve sekä harjoitukset omien rajojen opettamiseen kehitysvammaiselle henkilölle seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisyn menetelminä. (vrt. Caulfield, 2019.)

Tutkimushaastattelua analysoidessani pystyin määrittelemään aineistosta myös haastatteluhetkellä sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisilla olevat nykytilanteen tarpeet sekä kehittämistarpeet:

Taulukko 1. Nykytilanteen teemoittelu.

Teema	Tiivistettyjä vastauksia
Konkreettisen avun hakeminen	Yhteystietojen tarve, toimintamallia asian selvittelyyn/etenemiseen.
Puheeksi ottaminen	Kuvallista materiaalia sekä muistisanoja puheeksi ottamisen tueksi.
Seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisy	Kuvallista materiaalia kommunikaation tueksi, omien rajojen opettaminen, minkälainen käytös sallittu ja hyväksyttyä toiselta henkilöltä sekä toista henkilöä kohtaan.

Taulukko 2. Kehittämistarpeen teemoittelu.

Teema	Tiivistettyjä vastauksia
Sisältö	Työn tueksi materiaalia työntekijälle hyödynnettäväksi seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisyyn sekä turvataidoissa ohjaamiseen. Toimintamalli epäiltäessä kehitysvammaisen henkilön joutuneen seksuaalisen väkivallan uhriksi. Konkreettisia ohjeita sekä yhteystietoja.
Resurssit	Lisäkoulutuksen tarve. Asenne muutosta kehitysvammaisten seksuaalisuutta kohtaan.
Toimitavat	Henkilöstön herättelyä aiheeseen, avoimet sekä rakentavat keskustelut työyhteisössä. Lisätiedon tarve. Itsereflektio.

5.4 Haastattelun toteutus

Haastattelukysymyksiä ei ole kohdennettu koskemaan vain Kuntayhtymä Kaksineuvoisen vammaissosiaalityön kehitysvammaisia asiakkaita tai Kuntayhtymä Kaksineuvoisen alueella toimivia asumisen palveluita tuottavia yksiköitä, vaan laajemmin haastateltavien työuran ajalta tulleita kokemuksia sekä näkemyksiä opinnäytetyötäni käsiteltävistä teemoista vammaistyön työkentältä koko Etelä-Pohjanmaan alueelta. Haastattelukysymykset siis kattoivat haastateltavien henkilöiden koko työuran kehitysvammaisten henkilöiden parista haastateltavien sekä kehitysvammaisten henkilöiden yksityisyyden suojaamiseksi.

Haastattelun alkuun esitin haastateltaville kolme taustakysymystä joidenka avulla pyrin kartoittamaan kehitysvamma-alalla työskentelevien sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten kokemuksia sekä näkemyksiä seksuaalisen väkivallan yleisyydestä Etelä-Pohjanmaan alueella sekä sitä, millä sektoreilla työskennellessä he mahdollisesti ovat havainneet seksuaalista väkivaltaa kehitysvammaiselle henkilölle tapahtuneen. Esittämäni taustakysymykset haastatteluun osallistuneille sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisille sisälsivät kolme kysymystä;

- *Kauanko olet työskennellyt kehitysvammaisten henkilöiden parissa?*
- *Millä sektoreilla olet työskennellyt?*
- *Oletko kohdannut epäilyä siitä, että kehitysvammaisen henkilö olisi joutunut seksuaalisen väkivallan uhriksi, jos niin millaisia epäilyjä?*

Haastatteluun osallistuneilla henkilöillä jokaisella oli vahva työkokemus kehitysvamma-alalta työvuosina mitattuna. Kolme haastateltavista oli toiminut 10 vuotta vammaisalalla, yksi 15 vuotta sekä yksi 20 vuotta. Haastateltavista henkilöistä jokainen toimi haastatteluhetkellä palveluasumisen sekä tehostetun palveluasumisen yksiköissä ohjaajana Kuntayhtymä Kaksineuvoisen alueella. Työkokemusta vammaistyön työkentältä haastateltaville oli kertynyt myös eri puolilta Etelä-Pohjanmaan aluetta henkilökohtaisen avustajan sekä ryhmäavustajan tehtävistä sekä kehitysvammaisten henkilöiden perhehoitajan työstä.

Kysymykseen siitä, onko haastateltava kohdannut epäilyä siitä, että kehitysvammaisen henkilö olisi joutunut seksuaalisen väkivallan uhriksi, ja jos niin millaisia epäilyjä, neljä viidestä haastatellusta henkilöistä vastasi kohdanneensa työssään epäilyn/epäilyjä kehitysvammaisen henkilön joutumisesta seksuaalisen väkivallan uhriksi. Haastatelluista kolme henkilöä vastasi kysymykseen suoraan ”kyllä”, kaksi henkilöä aluksi kieltävästi. Avatessani seksuaalisen väkivallan sekä seksuaalisen häirinnän muotoja haastateltavista yksi muutti vastaustaan ja kertoi myös kohdanneensa työssään epäilyn/epäilyjä seksuaalisen väkivallan tapahtumasta kehitysvammaiselle henkilölle. Kysymykseen ”kyllä” vastanneet haastateltavat henkilöt olivat havainneet esimerkiksi kehitysvammaisilla henkilöillä ulkoisia merkkejä mahdollisesta seksuaalisen väkivallan tapahtumasta sekä osassa tapauksista kehitysvammaiset henkilöt olivat itse kertoneet osaamallaan sekä ymmärtämällään tavalla tapahtumista. Muita seksuaalisen väkivallan epäilyn merkkejä haastateltavat kertoivat havainneensa kehitysvammaisten henkilöiden käytöksestä. Henkilöiden käytös saattoi olla estotonta sekä rajatonta niin ohjaajia kuin toisia kehitysvammaisia henkilöitä kohtaan, henkilöt saattoivat olla vetäytyviä, itkuisia ja selvästi ahdistuneita syystä, joita he eivät osanneet kertoa sekä myös jännittyneitä välejä uhrin ja tekijän välillä oli epäilty seksuaalisen väkivaltatapauksen merkeiksi.

Henkilöiden väliset suhteet olivat epäilyttäviä, jännite oli havaittavissa eikä ohjaajien kuulleen puhuttu. (H2)

Olen kohdannut epäilyjä useita kertoja, osasta on kerrottu suoraan. (H5)

Seuraavalla kysymyksellä seksuaalisen väkivallan muodoista pyrin kartoittamaan haastateltavien sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten näkemystä, ajatuksia ja kokemuksia seksuaalirikoksen muotojen esiintyvyydestä yhteiskunnassamme sekä siitä, minkä seksuaalisen väkivallan muodon he ajattelevat keskeisesti koskevan kehitysvammaisia henkilöitä. Kysymyksen

muotoilussa huomioin, etteivät täysi-ikäisiä henkilöitä koskettavat seksuaalirikoksen muodot ole välttämättä kaikille henkilöille täysin selvät:

- *Seksuaalirikoksen muodot käsittävät mm. seksuaalisen ahdistelun, seksuaalisen hyväksikäytön, pakottamisen seksuaaliseen tekoon, raiskauksen ja parituksen. (L 19.12.1889/39). Mitä seksuaalirikosten muotoja oppaassa mielestäsi pitäisi nostaa esiin?*

Jokainen viidestä haastateltavasta vastasi seksuaalisen ahdistelun sekä seksuaalisen hyväksikäytön olevan heidän kokemuksensa tai näkemyksensä mukaan keskeisimmät seksuaalirikoksen muodot, joita oppaassa tulisi mahdollisesti käsitellä. Kuitenkin kaksi haastatelluista henkilöistä ei pitänyt tärkeänä liittää oppaaseen osuutta seksuaalirikoksen muodoista. Kaikkien viiden henkilön haastatteluja analysoitaessa tuli kuitenkin ilmi, etteivät seksuaalisen väkivallan muodot olleet niin selkeitä jokaiselle haastateltavalle.

En tajunnutkaan, että ne viestit oli seksuaalista häirintää. Sellaisestahan vois laittaa vaikka siihen oppaaseen kuvaesimerkin! (H5)

Seuraava esittämäni kysymys käsitteli oppaan sisältöä siitä, mitkä asiat haastateltavien sosiiaali- ja terveydenalan ammattilaisten mielestä tulisi nostaa oppaassa tärkeimpinä teemoina esille:

- *Käsitlemiäni pääteemoja opinnäytetyössä sekä sen tuotoksena laatimassani oppaassa tulevat olemaan kehitysvammaisten henkilöiden kokemat seksuaalisen väkivallan muodot, seksuaalisen väkivallan epäily ja avun hakeminen, seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisy sekä puheeksi ottaminen. Mitkä tiedot/asiat kokisit tärkeimmiksi nostaa oppaassa esille?*

Suurin osa haastatteluun osallistuneista henkilöistä vastasi kysymykseen kaksi heidän mielestään tärkeintä teemaa nostettavaksi oppaaseen.

Haastateltava 1 piti tärkeimpänä ohjeistusta konkreettisen avun hakemiseen, sekä seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisystä:

Musta tärkeintä on kyllä konkreettinen avunhakeminen. Siihen tarvitaan tietoa. Myös turvataitokasvatus ennaltaehkäisyssä on tärkeä. (H1)

Haastateltava 2 vastasi tärkeimmäksi seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisyn käsittelyn:

Tärkein aihe olis ennaltaehkäisy. Siihen tarvitaan välineitä ja keinoja millä kehitysvammaisen henkilö voi ilmaista itseään. Kuvia ja selkokielistä materiaali. (H2)

Haastateltava 3 piti tärkeimpänä oppaassa käsiteltävinä teemoina konkreettisen avun hakemista sekä puheeksi ottamisen menetelmiä:

Kyllä avun hakeminen. Myös puheeksi ottaminen ja siihen esimerkiksi kuvallista materiaalia. (H3)

Haastateltava 4 nimesi tärkeimmiksi oppaassa käsiteltäviksi aiheiksi puheeksi ottamisen menetelmien sekä seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisyn käsittelyn:

Asian puheeksi ottaminen on tärkeää mutta myös vaikeaa. Ennaltaehkäisyyn myös materiaalia. (H4)

Haastateltava 5 piti tärkeimpänä puheeksi ottamisen menetelmiä, sekä konkreettista ohjausta avunhakemiseen:

Puheeksi ottamiseen jotain kuvia, vinkkejä ja sanallista ja kirjallista ohjeistusta. Ja miten asiaa tulkitaan, onko siis totta vai ei. (H5)

Haastatteluissa nousivat siis tärkeimmiksi oppaassa käsiteltäviksi pääteemoiksi konkreettinen ohjaus avunhakemiseen seksuaalisen väkivallan uhrille sekä seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisy ja puheeksi ottamisen menetelmien käsittelyt. Seuraava kysymys käsitti jatkoa edelliseen kysymykseen oppaan sisällöstä;

- *Koetko tarvitsevasi konkreettista tietoa ja tukea avun hakemiseen epäiltäessä kehitysvammaisen henkilön joutuneen seksuaalisen väkivallan uhriksi, jos niin millaista? (Esimerkiksi prosessin etenemisestä terveydenhuollossa, rikosilmoituksen tekemisestä jne.)*

Neljä viidestä haastateltavasta henkilöstä vastasi tarvitsevansa konkreettista tietoa ja tukea tilanteeseen, jossa epäilisi kehitysvammaisen henkilön joutuneen seksuaalisen väkivallan uhriksi. Haastateltavat henkilöt kokivat tarvitsevansa eniten tietoa ja tukea siitä, keneen henkilöön tai tahoon he ottavat yhteyttä seksuaalisen epäilyn tilanteessa. Ohjeistusta kaivattaisiin myös siitä, miten prosessi pääpiirteittään etenisi terveydenhuollon palveluissa, jotta siitä osattaisiin ennakoivasti kertoa kehitysvammaiselle henkilölle. Tietoa tarvittaisiin myös siitä, minkälaisiin asioihin työntekijän tulisi osata kiinnittää erityistä huomiota mahdollisen seksuaalisen väkivallan uhrissa. Haastateltavista yksi koki, ettei hän tarvitse ennakoivaa tietoa avun hakemiseen epäiltäessä kehitysvammaisen henkilön joutuneen seksuaalisen väkivallan uhriksi.

Kyllä tarvitaan tietoa. Kenelle soittaa, terveyskeskus käyntiin esimerkiksi kuvia kuinka prosessi etenee. (H1)

Mä soittaisin esimiehelle, sen tulee tietää, kuinka tilanteessa toimitaan. (H4)

Myös seuraavat kysymykset käsittivät jatkoa oppaan sisältöön liittyen:

- *Seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisyssä yksi tärkeimmistä asioista on turvataitokasvatus. (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos, 2021). Koetko tarvitsevasi lisätietoa ja tukea antaaksesi turvataitokasvatusta kehitysvammaiselle henkilölle, jos niin millaista?*
- *Koetko tarvitsevasi tukea ja lisätietoa seksuaalisen hyväksikäytön puheeksi ottamiseen, jos niin millaista?*

Kysymyksiin tuen tarpeesta seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisyssä turvataitokasvatuksen avulla sekä seksuaalisen väkivaltatilanteen puheeksi ottamiseen haastateltavien henkilöiden vastaukset olivat samankaltaisia. Jokainen haastatteluun osallistunut henkilö kertoi tarvitsevansa lisätietoa ja tukea voidakseen antaa turvataitokasvatusta kehitysvammaisille henkilöille. Myös puheeksi ottamiseen jokainen haastateltava kertoi kokevansa tarvitsevansa tukea. Haastateltavat henkilöt kokivat, että he hyötyisivät työssään jonkinlaisista työkaluista ja välineistä, joihin he voisivat tarvittaessa tukeutua kehitysvammaisen henkilön kanssa

keskustellessaan seksuaalisen väkivallan epäilystä sekä antaessaan asiakkailleen turvataitokasvatusta. Haastateltavat henkilöt toivoivat esimerkiksi selkokielistä sekä kuvallista materiaalia sekä nettilinkkejä ja verkkomateriaalia sisältävää mahdollisesti oppaanmuodossa toteutettua ohjeistusta työnsä tueksi. Haastateltavat henkilöt toivat ilmi toivovansa lisää varmuutta siitä, että he toimivat oikeaoppisesti seksuaalisen väkivallan epäilyn tilanteissa sekä turvataitokasvatusta antaessaan kehitysvammaiselle henkilölle. He toivoivat pystyvänsä lisäämään kehitysvammaisten henkilöiden tietoa sekä ymmärrystä seksuaalisesta väkivallasta sekä pystyvänsä tarjoamaan kehitysvammaisille henkilöille vahvempia keinoja ilmaista itseään tarkoituksenmukaisesti.

Haastateltavat 1 ja 5 toivoivat oppaan sisältävän jonkinlaisen listan puheeksi ottamisen tueksi. Listan toivottiin tukevan avoimien kysymysten esittämisessä sekä auttavan välttämään johdatteluja kysymyksiä. Haastateltavat 2, 3 ja 5 arvioivat heidän hyötyvän koulutuksesta mm. turvataitokasvatuksen antamiseen kehitysvammaisille henkilöille. Haastateltava 4 toivoi saavansa keinoja aiheen käsittelyyn vastaanottajan ymmärrystaso huomioiden.

Tarvitsen ohjeistusta. Miten selvitän asiaa, kenelle soitan ja ohjeita mitä tapahtuu.
(H2)

Haastattelun viimeinen kysymys käsitti mm. oppaan visuaalista ilmettä sekä sen saatavuutta:

- *Millainen opas/toimintamalli parhaiten palvelee käytännön työntekijää? (Esim. oppaan laajuus, visuaalisuus, saatavuus.)*

Oppaan sisällön toivottiin olevan selkeä ja helppolukuinen. Oppaan tulisi sisältää selkeän sisällysluettelon sekä otsikoinnin, osa oppaan käsittelemistä asioista tulisi olla ranskalaisin viivoin ryhmiteltynä. Oppaassa ei tulisi käyttää liikaa tekstiä eikä vierasperäisiä sanoja. Oppaan ulkonäköön toivottiin värejä - ei kuitenkaan sirkusta, kooksi määriteltiin A5. ja pituudeksi 10–20 sivua. Oppaaseen toivottiin myös esimerkkejä kuvakommunikaatiosta, avainsanoja puheeksi ottamiseen sekä aihetta käsitteleviä linkkejä internetmateriaaleihin. Oppaan tulisi olla helposti näkyvillä sekä saatavilla työpaikalla, esimerkiksi toimistossa tai taukotiloissa sekä Kuntayhtymä Kaksineuvoisen internetsivuilla sähköisessä muodossa.

Haastateltavat 1 ja 2 kertoivat odottavansa oppaan tukevan kehitysvamma-alan työntekijöiden työtä ohjaten työntekijöitä toimimaan oikein sekä mahdollisimman nopeasti seksuaalisen

väkivaltatapauksen epäilyn tilanteessa. He toivoivat oppaan myös lisäävän työntekijöiden tietoa kehitysvammaisten seksuaalisuudesta sekä herättelevän sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisia seksuaalisen väkivan kohonneesta riskistä kehitysvammaisilla henkilöillä.

En ole koskaan nähnyt työssäni tai opiskeluissa kyseisestä aiheesta oppaita. Tämä on tärkeä aihe! (H1)

Seksuaalisuuden tulisi olla luonteva osa sosiaali- ja terveystalantyyötä. Siitä pitäisi olla puhetta ja koulutusta jo opiskeluista lähtien. (H2)

5.5 Asiantuntijahaastattelu

Toteutin opinnäytetyöni aiheeseen laajemmin syventyäkseeni asiantuntijahaastattelun. Haastattelin erityistason seksuaaliterapeutin (NACS), auktorisoidun seksuaalineuvojan (SSS) sekä toimintaterapeutin (YAMK) tutkinnot suorittanutta Henna Kekkosta hänen näkemyksistään sekä kokemuksistaan kehitysvammaisten henkilöiden seksuaalisuuden tukemisesta sekä turvataitokasvatuksen merkitykseen seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisyssä. Toteutin puolistrukturoidun asiantuntija haastattelun syyskuussa 2021, Teams sovelluksen välityksellä. Tallensin haastattelun haastateltavan suostumuksella, ja sen jälkeen litteroin haastatteluaineiston puhtaaksi kirjoittamalla ja pääkohdat siitä poimimalla.

Tutkimustietoon perustuen sekä oman kokemuksensa pohjalta haastateltava koki ihmisten seksuaalisuuden huomioimisen sosiaali- ja terveydenalan työssä olevan hyvin tiedostettua. Seksuaalisuuteen liittyvistä asioista puhutaan enemmän ja kyseiset asiat koetaan tärkeäksi osaksi asiakastyötä. Seksuaalisuuden merkityksen tiedostaminen ihmisen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin tukijana harvoin kuitenkaan riittää asian toteutumiseen käytännössä, arjentyössä kehitysvammaisten henkilöiden parissa. Asiakkaan seksuaalisuuden huomioimisen tulisi kuulua osaksi hyvää ja laadukasta perushoitoa, mutta helposti kuitenkin ajatellaan muiden ”tärkeämpien asioiden” menevän asiakkaan seksuaalisuuden edelle. Tämä johtaa mm. siihen, ettei kehitysvammaisen henkilö saa tarvitsemaansa ja hänelle kuuluvaa tietoa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista.

Haastateltavan näkemyksen mukaan sosiaali- ja terveydenalan ammattilaiset kokevat osamattomuutta sekä uskalluksen puutetta ottaa puheeksi asiakkaan seksuaalisuutta. Ammattilaisten ajatus siitä, että kehitysvammaisen henkilö ottaisi seksuaalisuuteen liittyvät asiat itse

puheeksi ei ole realistinen: seksuaalisuuden huomioiminen ja puheeksi ottaminen ovat aina ammattilaisen tehtävä ja ammattilaisen vastuulla. Sosiaali- ja terveydenalalla asiakkaiden seksuaalisuuden huomioimista tulee tukea institutionaalaiselta tasolta lähtien; organisaatioissa tulisi olla laadittuna ohjeet sekä valmiit toimintamallit siitä, miten asiakkaiden seksuaalisuus huomioidaan perustyössä.

Haastattelussa korostui näkökulma ammattilaisilla olevasta valta-asemasta siitä, mistä asioista asiakkaiden kanssa puhutaan; mitkä asiat ovat ammattilaisen oman näkemyksen mukaan tärkeitä ja mitkä eivät. Myös se, mikä on asiakkaan seksuaalisuudessa sallittua ja mikä taas ei ole, on useasti sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten päätäntävällässä. Jokaisen sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisen tulisi reflektoida ja työstää omaa seksuaalisuuttaan pystyäkseen keskustelemaan seksuaalisuuteen liittyvistä asioista asiakkaiden kanssa. Oman seksuaalisuuden käsittely voi herättää myös vaikeita tunteita, jolloin työntekijän on vaikea toimia ammatillisesti asiakkaan seksuaalisuuteen liittyvissä tilanteissa.

Ei haittaa, vaikka seksuaalisuus olisi vaikea aihe itselle, ei kaikkien tarvitse puhua siitä. Asiakasta ei voi jättää kuitenkaan yksin. Jos on liian vaikea aihe pitää osata ohjata asiakas eteenpäin, on ammattilaisia, joita voi käyttää apuna.

Haastateltava henkilö koki sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisille järjestettävien seksuaalisuutta käsittelevien koulutuksien sekä työnohjauksien edistävän seksuaalisuuden huomioimista asiakastyössä. Pienikin koulutus aiheesta sekä keskustelutilaisuus, jossa ammattilaiset pysähtyvät aiheen äärelle, toisi varmuutta sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisille siitä, että he toimivat oikein tukiessaan asiakkaidensa seksuaalisuutta. Koulutukset tarjoaisivat ammattilaisille työkaluja itsereflektioon siitä, mitä seksuaalisuus tarkoittaa itselle sekä käytännön asiakastyössä.

Miksi ei osata reflektoida mitä seksuaalisuus mussa itsessä herättää, mitkä ovat ne vaikeat jutut. Omat vaikeat asiat seksuaalisuuden suhteen vaikuttaa ammattilaisuuteen ja meidän täytyy osata tunnistaa myös se, miten tämä vaikuttaa meidän vuorovaikutussuhteeseen asiakkaan kanssa.

Sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten vastuulla on opettaa seksuaalikasvatusta sekä turvataitokasvatusta kehitysvammaisille henkilöille. Seksuaali- ja turvataitokasvatuksen tulisi sisältää mm.

- Kehotietoisuuden opettelu; jokaisen tulee tuntee ihmisen anatomia ja osata puhua kehonsa osista niiden oikeilla nimillä.
- Suostumuksen ymmärtämisen harjoitteita; miten sanoa tai ilmaista ”ei” myös kehonkieltä käyttämällä.
- Omien sekä toisten rajojen kunnioittamisen sekä ylläpitämisen harjoittelua.

Haastattelussa korostui positiivinen asenne sekä lähestymistapa seksuaalisuuteen. Ammattilaisen tulee luoda positiivisen fiiliksen ympäristö, joka mahdollistaa henkilöiden seksuaalisuuden monipuolisen ilmentämisen. Ihmistä ei tule kieltää seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa, vaan ohjataan positiivisen kautta oikeisiin toimintamalleihin.

Jos asiakas puristaa vaikka ohjaajaa pepusta, ei hätää. Kysy miksi teit niin ja kerro, että on mukavampi kun silität mieluummin käsivarresta. Ihminen, jonka omia rajoja rikotaan toistuvasti esim. hoitotilanteessa pestään lupaa/ suostumusta kysymättä intiimialueita ei voi ymmärrä, että hän ei saa rikkoa myös toisten rajoja. Ei me voida rikkoa hänen rajojaan ja olettaa ettei hän riko meidän rajoja. Ohjaa positiivisen kautta mitä voi tehdä. Tilanne tulee käydä heti läpi ja aivan varmasti useaan kertaan. Jämäkkä, positiivinen kohtaaminen.

Asiantuntija haastattelusta nousi esiin samoja teemoja, joita myös sosiaali- ja terveydenalan ammattilaiset nostivat esiin toteuttamassani tutkimushaastattelussa. Molemmissa haastattelussa korostuivat ammattilaisten lisätiedon sekä koulutuksen tarve seksuaalisuuteen liittyvien asioiden käsittelyssä sekä seksuaali- ja turvataitokasvatuksen sisältämien teemojen käsittelyn tärkeys laatimassani oppaassa.

6 OPPAAN TOTEUTUS

Tässä luvussa käsittelen oppaan toteuttamisprosessia; oppaan suunnittelua, toimintavaihetta, sekä oppaan sisältöä. Luvussa käsittelen myös palautteen keräämistä haastattelututkimukseen osallistuneilta henkilöiltä oppaan käytettävyydestä, selkeydestä sekä visuaalisesta ilmeestä.

6.1 Toteutus ja sisältö

Toteuttamani tutkimushaastattelun avulla keräsin tietoa mm. siitä, minkälaisiin asioihin kehitysvammaisten henkilöiden kanssa työskentelevät sosiaali- ja terveydenalan ammattilaiset kokevat tarvitsevänsä tukea/ohjausta käytännön työssään opinnäytetyöni aihealueeseen liittyen. Laatimani oppaan/toimintamallin sisältö määräytyi toteuttamani haastattelututkimuksen pohjalta; kaksi viidestä haastateltavasta henkilöstä vastasi tärkeimmiksi oppaassa käsiteltäväksi aiheeksi konkreettisen avunhakemisen, sekä puheeksi ottamisen, yksi henkilö seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisyn menetelmien käsittelyyn. Esimerkiksi seksuaalirikoksen muotoja haastateltavat henkilöt eivät kokeneet tarpeelliseksi käsitellä oppaassa laisinkaan tai mahdollisesti vain pintapuolisesti. Kuitenkin toteuttamassani haastattelussa nousi esiin se, etteivät seksuaalisen väkivallan muodot olleet täysin selkeitä haastateltaville henkilöille.

Haastatteluun osallistuneiden sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten toiveet oppaan sisällön suhteen haastattelututkimuksella selkeytettyäni aloitin pohtimaan oppaan visuaalista ilmettä. Pidän oppaan visuaalista ilmettä lähes yhtä tärkeänä oppaan sisällön kanssa, sillä laadukkaakaan sisältö ei tavoita kohderyhmää, jos oppaan visuaalinen ilme ei houkuttele opasta lukemaan. Haastateltavat henkilöt toivoivat oppaan visuaalisen ilmeen olevan selkeä ja helppoluokinen sekä oppaan sisältämän tekstin olevan pääasiassa ryhmiteltynä ranskalaisin viivoin. Oppaan toivottiin sisältävän myös esimerkkejä kuvakommunikaatiosta.

Oppaan tekoprosessi sisälsi suunnitteluvaiheen jälkeen toimintavaiheen, jossa keräsin materiaalia eri lähteistä vastaamaan oppaan suunniteltua sisältöä. Muokkasinkin keräämäni materiaalia vastaamaan muodostamaani mielikuvaa oppaan sisällöstä ja sen visuaalisesta ilmeestä. Koin haasteena löytää tarkoituksenmukaista kuvallista materiaalia kommunikoinnin tueksi kehitysvammaisen henkilön kanssa keskusteluun seksuaalisuudesta sekä seksuaalisista turvataidoista. Selkeää seksuaalisuuteen liittyvää puhetta tukevaa sekä korvaavaa kuvallista materiaalia tuottava SelkoSeks on erikoistunut vammaisten henkilöiden seksuaalioikeuksien sekä

seksuaaliterveyden edistämiseen (SelkoSeks [viitattu 24.9.2021]). Halusin käyttää laatimaani oppaassa SelkoSeksin kuvia, joten otin yhteyttä yrityksen henkilöstöön julkaisu- sekä lupa-asioissa heidän kuvamateriaalinsa käytöstä oppaassa seksuaalisen hyväksikäytön ennaltaehkäisyyn sekä puheeksi ottamisen menetelmien yhteydessä. Sain opinnäytetyötäni sekä laatimaani opasta varten SelkoSeks:ilta käyttööni kuvapankin sekä julkaisuluvan heidän kehittämälleen kuvamateriaalille.

Reflektoin ja arvioin laatimaani oppaan sisältöä sekä visuaalista ilmeitä useita kertoja projektin aikana. Lisäsin sekä poistin eri kohtia sekä muotoilin useita kertoja materiaalia saavuttaakseni tavoittelemiani lopputuloksen. Pyysin oppaasta palautetta kolmelta (3) toteuttamaani laadulliseen haastattelututkimukseen osallistuneelta henkilöltä. Lähetin oppaan haastateltaville henkilöille syyskuun 2021 aikana sähköisessä muodossa sähköpostin liitetiedostona. Sähköpostiviestissä pyysin haastateltavia henkilöitä tutustumaan oppaaseen sekä arvioimaan oppaan sisältöä, visuaalista ilmettä sekä hyödynnettävyyttä heidän työnsä tukena. Haastateltavat henkilöt antoivat palautteensa oppaasta kirjallisesti sähköpostiviestiin vastaamalla.

6.2 Käyttäjäpalaute

Saamani palaute oppaasta oli positiivista ja rakentavaa. Vastajaat pitivät jokainen oppaan visuaalista ilmettä väreineen ja kuvineen miellyttävänä. Myös oppaan sisältämän tekstin ryhmitely sekä ytimekäs sisältö miellyttivät vastaajia.

Visuaalinen ilme väreineen on kiva. Sisältö ytimekäs ja selkeä, tekstin jäsentely, kuvat ja lyhyet ytimekkäät tekstit hyvät. (H3)

Työ on todella hyvä ja selkeä, visuaalinen ilme on mun mielestä hyvä, pysyy mielenkiinto yllä, vaikka onkin useampi sivu luettavaa. (H2)

Oppaan tekstin fonttikoon toivottiin olevan suurempi, sekä otsikoiden ja tekstin kulkevan yhtenäisessä linjassa keskenään koko oppaan läpi. Toimintaohjeeseen seksuaalisen väkivallan epäilyn tilanteessa sekä väkivallan puheeksi ottamisen kohtiin sain myös tarkennusehdotuksia.

Loppupuolella sulla on keskitettyjä otsikoita, mutta teksti ei keskitetty. Alussa et oo keksittäny otsikoita. Pitäskö olla joka tai – meiningillä. (H1)

Lisäisin vielä, että kirjattais epäilyssä henkilön vaatteista, mielialasta/olemuksesta, käytöksestä, epämääräisistä jäljistä ja muista havainnoista mistä epäily tulee. Myös se, että kirjattais tarkasti. (H3)

Auta sanoittamaan väkivaltaa -kohtaan laittaisin vielä, että henkilöä voi pyytää näyttämään/ osoittamaan mihin ja miten koskettu. (H3)

Ennen oppaan lopullista julkistamista sekä sen jakamista Kuntayhtymä Kaksineuvoisen alueella toimivien kehitysvammaisten henkilöiden parissa työskentelevien sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten käyttöön tulen pyytämään palautetta oppaasta myös toimeksiantajataholta.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Opinnäytetyöni tutkimuskysymyksillä pyrin selvittämään, millaisesta oppaasta kehitysvammaisten henkilöiden parissa työskentelevät sosiaali- ja terveydenalan ammattilaiset hyötyisivät käytännön työn työkaluna. Tutkimusaiheen rajasin kolmeen tutkimuskysymykseen:

1. Millaista seksuaalista väkivaltaa kehitysvammaiset henkilöt näkemyksiesi/kokemuksiesi mukaan kohtaavat?
2. Koetko tarvitsevasi konkreettista tietoa ja tukea avun hakemiseen epäiltäessä kehitysvammaisen henkilön joutuneen seksuaalirikoksen uhriksi, jos niin millaista?
3. Millainen opas palvelee sosiaali- ja terveydenalan työntekijää asiakkaan tukemisessa ja avun piiriin ohjaamisessa?

Laadullisena tutkimuksena toteuttamani puolistrukturoidut haastattelut toivat riittävän laajat sekä selkeät vastaukset jokaiseen esittämäni tutkimuskysymykseen. Haastattelemani vammaistyön työkentällä toimivat viisi sosiaali- ja terveydenalan ammattilaista kokivat jokainen joko omaan kokemukseensa tai näkemykseensä perustuen seksuaalisen ahdistelun sekä seksuaalisen hyväksikäytön olevan suurimmat riskit seksuaalisen väkivallan muodoista, joidenka uhriksi joutumiseen kehitysvammaisella henkilöllä on suurentunut riski.

Jokainen viidestä haastatteluun osallistuneesta henkilöstä koki tarvitsevansa jonkinlaista lisäohjeistusta sekä tietoa ja tukea avunhakemisen prosessiin epäiltäessä kehitysvammaisen henkilön joutuneen seksuaalirikoksen uhriksi. Haastateltavat henkilöt vastasivat tarvitsevansa tukea sekä ohjeistusta konkreettisen avun hakemiseen, ja siihen kuinka seksuaalisen väkivallan epäilyn tilanteessa tulisi toimia. He toivoivat helposti saatavilla olevia yhteystietoja tärkeistä asianselvittelyyn liittyvistä tahoista ja puhelinnumeroista. Haastateltavat henkilöt kokivat tarvitsevansa myös lisäohjeistusta sekä tukimateriaalia puheeksi ottamiseen sekä seksuaalisen hyväksikäytön ehkäisyn menetelmiin.

Kolmas tutkimuskysymys käsitti laatimani oppaan sisältöä sekä visuaalista ilmettä. Haastateltavat henkilöt kuvasivat hyvän oppaan olevan selkeä sekä helppolukuinen sisältäen selkeät otsikoinnit, selkeän sisällysluettelon sekä tekstin ryhmiteltynä suurimmaksi osaksi ranskalaisin viivoin. Oppaan toivottiin sisältävän mm. kuvallista materiaalia puheeksi ottamisen tueksi sekä seksuaalisen turvataitokasvatuksen toteuttamiseksi. Sivumääriä oppaalle määriteltiin noin 10 sivua, sekä oppaan toivottiin sisältävän myös harmonisia värejä.

Opinnäytetyöni teoriaosuudessa käsittelin neljää opinnäytetyöni aihepiiriin sopivaa aikaisemmin toteutettua tutkimusta, jotka käsittelivät kehitysvammaisiin henkilöihin kohdistuvan seksuaalisen hyväksikäytön yleisyyttä sekä sitä, millaista lisätietoa kehitysvamma-alalla työskentelevät sosiaali- ja terveydenalan ammattilaiset tarvitsevat kehitysvammaisten henkilöiden seksuaalisuudesta.

Aikaisempien tutkimusten mukaan kehitysvammaiset henkilöt ovat alttiimpia joutumaan seksuaalisen väkivallan uhriksi kuin vammattomat henkilöt. Toteuttamani tutkimushaastattelun tulokset tukivat näitä tutkimustietoja. Haastattellessani viittä pitkään kehitysvammaisten henkilöiden parissa toiminutta sosiaali- ja terveydenalan ammattilaista neljä viidestä haastatellusta henkilöistä vastasi kohdanneensa työssään epäilyn/epäilyjä kehitysvammaisen henkilön joutumisesta seksuaalisen väkivallan uhriksi. Aikaisemmissa tutkimuksissa esiin nousi myös haastateltujen sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten lisätiedon/koulutuksen tarve kehitysvammaisten henkilöiden seksuaalisuudesta sekä turvataitokasvatuksen toteuttamisesta kehitysvammaisille henkilöille. Totuttamani tutkimushaastattelun tulokset tukivat myös näiden aiemmin tuotettujen tutkimusten tietoja. Neljä viidestä haastatellusta henkilöstä vastasi tarvitsevänsä konkreettista tietoa ja tukea tilanteeseen, jossa epäilisi kehitysvammaisen henkilön joutuneen seksuaalisen väkivallan uhriksi, sekä jokainen haastateltava henkilö koki tarvitsevänsä tukea/koulutusta kehitysvammaisille henkilöille turvataitokasvatusta antaakseen. (vrt. Hyvönen 2010; Jokiranta 2012; Terveyden ja hyvinvoinninlaitos, 2020; Mailhot ym. 2021; Baker ym. 2021.)

Asiantuntijahaastattelusta esiin nousi kysymys kehitysvammaisten henkilöiden seksuaalioikeuksien toteutumisesta sosiaali- ja terveystaloudissa. Sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten tulee voida koulutautua sekä saada työnohjausta niin oman seksuaalisuutensa käsittelemiseen kuin myös asiakkaiden seksuaalisuuteen liittyviin kysymyksiin. Prosessin selkeyttäminen sekä yhdenmukaistaminen tulee lähteä toimitapojen yhtenäistämistä institutionaalilta tasolta lähtien, ja organisaatioissa tulisi olla laadittuna ohjeet sekä valmiit toimintamallit siitä, miten asiakkaiden seksuaalisuus huomioidaan ja sitä tuetaan perustyössä.

8 POHDINTA

Aloitin opinnäytetyöprosessin tekemisen kesäkuussa 2021. Opinnäytetyöni aihe oli kypsynyt mielessäni jo jonkin aikaa ja muotoutui toteutettuun muotoonsa Kuntayhtymä Kaksineuvoiselle keväällä 2021 vammaissosiaalityöhön tekemäni harjoittelun aikana.

Opinnäytetyöni aihe käsittelee sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten näkökulmasta pohdittuna sekä toteutettuna toimintamallia kehitysvammaisten henkilöiden seksuaalisen väkivallan epäilyn tilanteisiin. Opinnäytetyössäni sekä laatimassani oppaassa käsittelen myös seksuaalisen turvataitokasvatuksen merkitystä seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisyssä menetelmänä. Toiminnallisen opinnäytetyöni tuotoksena syntyi opas, joka palvelee kehitysvamma-alalla työskenteleviä sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisia heidän työssään kehitysvammaisten henkilöiden seksuaalisen turvataitokasvatuksen, puheeksi ottamisen sekä seksuaalisen väkivallan epäilyn tilanteissa. Vastaavanlaista opasta tai toimintamallia ei ole aiemmin Kuntayhtymä Kaksineuvoisen alueella laadittu, joten oppaani vastaa suoraan käytännön työelämän tarpeeseen.

Opinnäytetyötä tehdessäni pohdin tutkimukseni eettisyyttä sekä luotettavuutta ennen kaikkea opinnäytetyöni aihealueen arkaluonteisuuden vuoksi. Toteutin tutkimushaastatteluni harkinnanvaraista otantaa käyttäen, perustuen tietoihini haastateltavien henkilöiden työvuosista kehitysvammaisten asiakkaiden parissa, sekä työkokemuksesta eri vammaistyön työkentiltä. Halusin saada tutkimushaastatteluni suhteellisen pienestä haastateltavien henkilöiden määrästä huolimatta mahdollisimman laajasti esiin haastateltavien henkilöiden näkemyksiä sekä kokemuksia tutkimuskysymyksiini liittyen. Kokemusten esiin saamiseksi haastateltavilla henkilöillä tuli mielestäni olla useiden vuosien työkokemus kehitysvammaisten henkilöiden parista eri työnantajien palveluksesta vammaistyöntyökentiltä. Haastattelukysymyksiä ei ollut kohdennettu koskemaan vain Kuntayhtymä Kaksineuvoisen vammaissosiaalityön kehitysvammaisia asiakkaita tai Kuntayhtymä Kaksineuvoisen alueella toimivia asumisen palveluita tuottavia yksiköitä, vaan laajemmin haastatteluun valitsemieni henkilöiden työuran ajalta tulleita kokemuksia sekä näkemyksiä vammaistyön työkentältä koko Etelä-Pohjanmaan alueelta. Huomion opinnäytetyötä tehdessäni henkilötietosuojan lisäksi käyttämieni lähteiden tuoreuden sekä tieteellisyyden sekä vältin työssäni plagiointia. (vrt. Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019. 8, 11–12.)

Sitä, millä sektoreilla työskennellessä haastateltavat henkilöt ovat seksuaalista väkivaltaa havainneet tapahtuneen, ei näyttäisi olevan suurta merkitystä seksuaalisen väkivallan esiintyvyyden kannalta. Seksuaalisen väkivallan epäiltyjä tapauksia ei suoraan voinut yhdistää esimerkiksi kehitysvammaisen henkilön asumismuotoon. Haastattelun perusteella seksuaalisen väkivallan epäilyjä oli tapahtunut niin kehitysvammaisen henkilön asuessa tuetusti, palveluasumisessa, tehostetussa palveluasumisessa kuin kehitysvammaisille henkilöille suunnatuilla leireilläkin. Kuitenkin se, kuinka paljon kehitysvammaiset henkilöt liikkuvat itsenäisesti mm. asumispalveluiden ulkopuolella tai käyttivät esimerkiksi älylaitteita, näyttäisi tekemäni haastattelututkimuksen perusteella vaikuttavan kehitysvammaisten henkilöiden kokemiin seksuaalisen väkivallan epäilyn tapauksiin.

Haastatteluun osallistuneet sosiaali- ja terveydenalan ammattilaiset kokivat suurelta osin valmiutensa tunnistaa kehitysvammaisia henkilöitä kohtaan tapahtuneen seksuaalisen hyväksikäytön tapauksia hyväksi, mutta tietoa kaivattiin kuitenkin lisää seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisyn menetelmistä, puheeksi ottamisen menetelmistä sekä käytännön konkreettista ohjeistusta siihen, miten seksuaalisen väkivallan epäilyn tilanteessa tulisi oikeaoppisesti toimia. Ammattilaiset olivat hyvin motivoituneita kehittämään omaa ammattiaitoansa.

Toivon opinnäytetyöni sekä laatimani oppaan herättävän ajatuksia sekä keskustelua kehitysvammaisten henkilöiden parissa työskentelevien sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten keskuudessa siitä, että jokaisella henkilöllä tulee olla oikeus omaan seksuaalisuuteen sekä sen ilmentämiseen turvallisesti. Meidän tulee sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisina pohtia sitä, miten voimme omilla toimillamme sekä yhteisesti työyhteisössämme tukea asiakkaidemme seksuaalisuutta. Asiakkaiden kanssa seksuaalisuudesta keskustelu on helpompaa, kun olemme ensin itse käsitelleet omaa seksuaalisuuttamme.

LÄHTEET

27/2016. Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista.

Aspa. Ei päiväystä. Aspa-koti Härmänranta. [Verkkosivu]. [Viitattu 9.7.2021]. Saatavana: <https://www.aspa.fi/yhteystiedot/aspa-kodit/aspa-koti-harmanranta-kauhava/#a1d66fb4>

Aspa. Ei päiväystä. Tuettu asuminen. [Verkkosivu]. [Viitattu 10.7.2021]. Saatavana: <https://www.aspa.fi/tuettu-asuminen/#a1d66fb4>

Baker, D., Behrendt, A., Baric, S., Devillé, M., Ferguson, L., Luchsinger, G. & Roseman, M. 2021. My body is my own, Claiming the right to autonomy and self-determination. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 6.7.2021]. Saatavana: https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/SoWP2021_Report_-_EN_web.3.21_0.pdf

Bildjuschkin, K. & Ruuhilampi, S. 2010. Puhutaan seksuaalisuudesta, ammatillisia kohtaamisia sosiaali- ja hoitotyössä. Helsinki: Kustannus-Osakeyhtiö Kotimaa

Caulfield J. 2019. How to do thematic analysis. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 21.8.2021]. Saatavana: <https://www.scribbr.com/methodology/thematic-analysis/>

Centers for disease control and prevention 5.2.2021. Preventing sexual violence. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 31.8.2021]. Saatavana: <https://www.cdc.gov/violenceprevention/sexual-violence/fastfact.html>

Eloranta, T. & Virkki, S. 2011. Ohjaus hoitotyössä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Henkilökohtaisten avustajien työnantajien liitto (HETA). Ei päiväystä. Ammatillinen koulutus. [Verkkosivu]. [Viitattu 8.7.2021]. Saatavana: <https://heta-liitto.fi/vaikuttamistyo/ammattillinen-koulutus/>

Hyvönen, T. 2010. Kehitysvammaisuus ja seksuaalisuus, hoitajien näkemys kehitysvammaisten seksuaalisuudesta. Opinnäytetyö Rovaniemen ammattikorkeakoulu. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 26.8.2021]. Saatavana: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/20894/Hyvonen_Tuulikki.pdf?sequence=1

Ihmisoikeuskeskus. Ei päiväystä. YK:n vammaisyleissopimus. [Verkkosivu]. [Viitattu 16.8.2021]. Saatavana: <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/vammaisten-henkiloiden-oikeudet/yk-n-vammaisyleissopimus/>

Invalidiliitto. Ei päiväystä. Vammaispalvelut ja sosiaalihuoltolaki. [Verkkosivu]. [Viitattu 9.7.2021]. Saatavana: <https://www.invalidiliitto.fi/tietoavammaisten-oikeudet/vammaispalvelut-ja-sosiaalihuoltolaki>

Invalidiliitto. Ei päiväystä. Vammaisten oikeudet. [Verkkosivu]. [Viitattu 3.8.2021]. Saatavana: <https://www.invalidiliitto.fi/tietoa/vammaisten-oikeudet>

- Jokiranta, V. 2012. Vaiettu todellisuus, kehitysvammaisten seksuaalinen hyväksikäyttö. Opin-
näytetyö Vaasan ammattikorkeakoulu. [Verkkajulkaisu]. [Viitattu 26.8.2021]. Saatavana:
[https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/50631/OPINNAYTETYO%20VAL-
MIS.pdf?sequence=1](https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/50631/OPINNAYTETYO%20VAL-MIS.pdf?sequence=1)
- Juhila, K. Ei päiväystä. Teemoittelu, [Verkkajulkaisu]. [Viitattu 22.9.2021]. Saatavana:
[https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-
analyysitavat/teemoittelu/](https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/teemoittelu/)
- Jyväskylän yliopisto 2015. KOPPA tietokanta. [Verkkajulkaisu]. [Viitattu 4.10.2021]. Saata-
vana: [https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrate-
giat/laadullinen-tutkimus](https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrate-
giat/laadullinen-tutkimus)
- Kajaanin ammattikorkeakoulu (KAMK). Ei päiväystä. Haastattelu. [Verkkajulkaisu]. [Viitattu
14.6.2021]. Saatavana: [https://www.kamk.fi/fi/opari/Opinnaytetyopakki/Teoreettinen-mate-
riaali/Tukimateriaali/Aineiston-keruumenetelmat/Haastattelu](https://www.kamk.fi/fi/opari/Opinnaytetyopakki/Teoreettinen-mate-
riaali/Tukimateriaali/Aineiston-keruumenetelmat/Haastattelu)
- Kaski, M. Pihko, H (toim.) & Manninen, A. 2012. Kehitysvammaisuus. Helsinki: Sanoma Pro
Oy
- Kauhava. Ei päiväystä. Kauhavan alue. [Verkkosivu]. [Viitattu 9.7.201]. Saatavana:
https://www.kauhava.fi/kauhava-info/kauhavan_alue
- Kehitysvammaliitto. Ei päiväystä. Asuminen. [Verkkosivu]. [Viitattu 10.7.2021]. Saatavana:
<https://www.kehitysvammaliitto.fi/kehitysvammaisuus/asuminen/>
- Kehitysvammaliitto. Ei päiväystä. Koulutus. [Verkkosivu]. [Viitattu 8.7.2021]. Saatavana:
<https://www.kehitysvammaliitto.fi/koulutus/>
- Kekkonen, H. & Kevätniemi, F 2021. Suostumus kuuluu kaikille. [Instagram-sivu]. Haettu
3.9.2021 <https://www.instagram.com/p/CPPIVdUND6E/>
- Kuntayhtymä Kaksineuvoinen 16.4.2021. Kaksineuvoinen. [Verkkosivu]. [Viitattu 9.7.2021].
Saatavana: <https://kaksineuvoinen.fi/etusivu/kaksineuvoinen>
- Kuntayhtymä Kaksineuvoinen 8.6.2021. Asumisen tuki. [Verkkosivu]. [Viitattu 9.7.2021]. Saa-
tavana: [https://kaksineuvoinen.fi/etusivu/palvelut/sosiaalipalvelut/palvelut-vammaisille-
henkiloille/asumisen-tuki](https://kaksineuvoinen.fi/etusivu/palvelut/sosiaalipalvelut/palvelut-vammaisille-
henkiloille/asumisen-tuki)
- Kuntayhtymä Kaksineuvoinen 8.6.2021. Päiväaikainen toiminta. [Verkkosivu]. [Viitattu
9.7.2021]. Saatavana: [https://kaksineuvoinen.fi/etusivu/palvelut/sosiaalipalvelut/palvelut-
vammaisille-henkiloille/paivaaikainen-toiminta](https://kaksineuvoinen.fi/etusivu/palvelut/sosiaalipalvelut/palvelut-
vammaisille-henkiloille/paivaaikainen-toiminta)
- L 1.4.1999/442. Laki holhoustoimesta.
- L 11.6.1999/731. Suomen perustuslaki.

- L 1325/2014. Yhdenvertaisuuslaki.
- L 19.12.1889/39. Rikoslaki.
- L 22.9.2000/812. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista.
- L 23.6.1977/519. Laki kehitysvammaisten erityishuollosta.
- L 26.6.2015/817. Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä.
- L 28.6.1994/559. Laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä.
- L 3.4.1987/380. Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista.
- L 30.12.2014/1301. Sosiaalihuoltolaki.
- Laitinen, M. & Niskala, A. (toim.) 2013. Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino.
- Lajunen, K. Andell, M. Ylenius-Lehtonen, M. 2015. Tunne- ja turvataitoja lapsille. Tampere: Juvenes Print Oy.
- Lampinen, M. 2019. Asumisen opas selkokielellä. Tampereen kaupunki, Asumisen kehittäminen ja palvelutilaverkot, vammaispalvelut. [Verkkajulkaisu]. [Viitattu 16.7.2021]. Saatavana: https://www.tampere.fi/tiedostot/a/k3dlLM0p9/asumisen_opas_selkokielella.pdf
- Laulainen, J. & Sarajärvi, M. 2013. Oikeus seksuaalisuuteen, seksuaalisuudesta selkokielellä. Tampere: Kirjapaino Hermes Oy. [Verkkajulkaisu]. [Viitattu 31.8.2021]. Saatavana: http://www.seteke.fi/pdf/Oikeus_seksuaalisuuteen.pdf
- Laulainen, J. 2014. Oikeus seksuaalisuuteen, seksuaalisuudesta selkokielellä. Tampere: Tampereen Kaupunkilähetys ry
- Mailhot Amborski, A., Bussi eres, E-L., Vaillancourt-Morel, M-P. & Joyal, C. 4.3.2021. Sage Journals. Sexual Violence Against Persons With Disabilities: A Meta-Analysis. [Verkkajulkaisu]. [Viitattu 23.6.2021]. Saatavana: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1524838021995975>
- Malm, M., Matero, M., Repo, M. & Talvela, E-L. 2006. Esteistä mahdollisuuksiin, vammaistyön perusteet. Helsinki: WSOY
- Niinivirta, M. 22.9.2017. Vammaisen henkilön seksuaaliterveys. [Verkkajulkaisu]. [Viitattu 31.8.2021]. Saatavana: <https://docplayer.fi/56987865-Vammaisen-henkilon-seksuaaliterveys-mari-niinivirta-asiantuntijapalvelujen-paallikko-seksuaaliterapeutti-nacs-vaalijalan-kuntayhtyma-vammaisuus.html>

- Nuorten ystävät. Ei päiväystä. Tehostettu palveluasuminen. [Verkkosivu]. [Viitattu 15.8.2021]. Saatavana: https://www.nuortenystavat.fi/palvelut/erityisryhmien_asuminen/tehostettu_palveluasuminen?gclid=EAlalQobChMI1Z-tuLOz8gIV8EaRBR3K2gEVEAAYAi-AAEgKLtPD_BwE
- Näpärä, L. 2017. Haastattelun lajityypit. [Verkojulkaisu]. [Viitattu 21.8.2021]. Saatavana: <https://spoken.fi/2180/>
- Näreaho, S. Kettunen, J. Kärki, A & Päälyysaho, S. 2020. Vastuullinen opinnäytetyö, ammattikoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. [Verkojulkaisu]. [Viitattu 20.8.2021]. Saatavana: <https://www.arene.fi/wp-content/uploads/Raportit/2020/Arenen%20ONT%20eettiset%20ohjeet%20esitysmateriaali%202020.pdf?t=1578486373>
- Oksanen, J 2015. SEKSU: Seksuaaliterveyttä ja suhdetaitoja. Opas autismin kirjon nuorille ja aikuisille sekä heidän kumppaneilleen. Helsinki: Autismisäätiö yksin ja kaksin – seksuaalikasvatushanke (2013-2015)
- Palonen-Munnukka, R. 2009. Mitä niille rakkaudesta puhuu. Tampere: Mediapinta
- Ryttyläinen, K. & Valkama, S. 2010. Seksuaalisuus hoitotyössä. Helsinki: Edita
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. Strukturoitu ja puolistrukturoitu haastattelu. [Verkojulkaisu]. [Viitattu 20.1.2021]. Saatavana: https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3_3.html
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. Tutkimusongelmat. [Verkojulkaisu]. [Viitattu 19.8.2021]. Saatavana: https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L2_3_1.html
- Salonen, J. 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön, opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. [Verkojulkaisu]. [Viitattu 22.8.2021]. Saatavana: <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522163738.pdf>
- SelkoSeks. Ei päiväystä. Puhetta tukevaksi tai korvaavaksi keinoksi. Kaikilla on oikeus kommunikointiin. [Verkkosivu]. [Viitattu 24.9.2021]. Saatavana: <https://selkoseks.fi/>
- Setlementti Tampere. Ei päiväystä. Seksuaalinen väkivalta. [Verkkosivu]. [Viitattu 31.8.2021]. Saatavana: <https://www.seksuaalivakivalta.fi/seksuaalinen-vakivalta/>
- Setlementti Tampere. Ei päiväystä. Seksuaalisen väkivallan muotoja. [Verkkosivu]. [Viitattu 31.8.2021]. Saatavana: <https://www.seksuaalivakivalta.fi/seksuaalinen-vakivalta/seksuaalisen-vakivallan-muotoja/>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). 2008. Tunnista, turvaa, toimi. Lähisuhde- ja perheväkivallan ehkäisyn suositukset. [Verkojulkaisu]. [Viitattu 12.7.2021]. Saatavana: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74213/Julk_2008_9_perhevakivaltatyon_suosituks_verkko.pdf?sequence=1

- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). Ei päivystä. Rakenteellinen sosiaalityö. [Verkkosivu]. [Viitattu 2.8.2021]. Saatavana: <https://stm.fi/rakenteellinen-sosiaalityo>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). Ei päivystä. Vammaispalvelut ja tukitoimet. [Verkkosivu]. [Viitattu 9.7.2021]. Saatavana: <https://stm.fi/vammaispalvelut-tukitoimet>
- Sosped-säätiö. Ei päivystä. Mitä on sosiaalinen toimintakyky? [Verkkosivu]. [Viitattu 30.8.2021]. Saatavana: <https://sosped.fi/toiminta/toimintakyky/>
- Suomen YK-liitto. Ei päivystä. Vammaisten oikeudet. [Verkkosivu]. [Viitattu 3.8.2021]. Saatavana: <https://www.ykliitto.fi/yk-teemat/ihmisoikeudet/vammaisten-oikeudet>
- Teittinen, A. (toim.) 2010. Pois laitoksista! Vammaiset ja hoivan politiikka. Helsinki: Palmenia
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) 12.8.2020. Väkivallan puheeksi ottaminen. [Verkkosivu]. [Viitattu 7.9.2021]. Saatavana: <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/vammaisuus-yhteiskunnassa/vakivalta-ja-vammaisuus/vakivallan-puheeksi-ottaminen>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). 12.6.2020. Vammaispalveluiden käsikirja. Millaista vammaisiin ihmisiin kohdistuva väkivalta on? [Verkkosivu]. [Viitattu 19.5.2021]. Saatavana: <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/vammaisuus-yhteiskunnassa/vakivalta-ja-vammaisuus/millaista-vammaisiin-ihmisiin-kohdistuva-vakivalta-on#seksuaalinen>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). 13.12.2019. Vammaispalvelujen käsikirja, asuminen. [Verkkosivu]. [Viitattu 9.7.2021]. Saatavana: <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/tuki-ja-palvelut/asuminen>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). 18.5.2021. Seksuaalikasvatus seksuaaliväkivallan ehkäisyssä. [Verkkosivu]. [Viitattu 14.6.2021]. Saatavana: <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/hyvinvointi-ja-terveys/vakivallan-ehkaisy/seksuaalivakivalta/seksuaalikasvatus-seksuaalivakivallan-ehkaisyssa>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). 30.3.2021. Toimintakyky. [Verkkosivu]. [Viitattu 8.7.2021]. Saatavana: <https://thl.fi/fi/web/toimintakyky/mita-toimintakyky-on>
- Terveyskylä, naistalo. 18.10.2018. Seksuaalisuus. [Verkkosivu]. [Viitattu 31.8.2021]. Saatavana: <https://www.terveyskyla.fi/naistalo/seksuaaliterveys/seksuaalisuus-el%C3%A4m%C3%A4nkaaressa/seksuaalisuus>
- Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. [Verkkosivu]. [Viitattu 22.8.2021]. Saatavana: https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/100802/Toikko_Rantanen_Tutkimuksellinen_kehittamistoiminta.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Tukena. Ei päivystä. Tukena Pikkutulppaani. [Verkkosivu]. [Viitattu 9.7.2021]. Saatavana: <https://tukena.fi/pikkutulppaani/>

- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2019. Ihmiseen kohdistuvan tutkimukseen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. [Verkkajulkaisu]. [Viitattu 7.11.2021]. Saatavana: https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf#%5B%7B%22num%22%3A20%2C%22gen%22%3A0%7D%2C%7B%22name%22%3A%22FitR%22%7D%2C-249%2C-74%2C745%2C725%5D
- Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta (Verner). 15.7.2021. Mitä kehitysvammaisuus on? [Verkkosivu]. [Viitattu 3.8.2021]. Saatavana: <https://verneri.net/yleis/mita-kehitysvammaisuus-on>
- Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta (Verner). 23.2.2021. Itsemääräämisoikeus ja lainsäädäntö. [Verkkosivu]. [Viitattu: 9.7.2021]. Saatavana: <https://verneri.net/yleis/itsemaaraamisoikeus-ja-lainsaadanto>
- Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta (Verner). 4.9.2017. Toimintakyvyn näkökulma. [Verkkosivu]. [Viitattu 2.7.2021]. Saatavana: <https://verneri.net/yleis/toimintakyvyn-nakokulma>
- Vilka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Jyväskylä: Kustannusosakeyhtiö Tammi VAI Gummerus kirjapaino Oy
- Väestöliitto 2021. Väestöliiton vanhempainmalli kehotunnekasvatukseen, ammattilaisen ohje. [Verkkajulkaisu]. [Viitattu 8.9.2021]. Saatavana: <https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2021/03/1f14d023-vanhempainiltamalli-ohjeet-pitka.pdf>
- World association for sexual health 2014. [Verkkajulkaisu]. [Viitattu: 24.8.2021]. Saatavana: https://worldsexualhealth.net/wp-content/uploads/2013/08/declaration_of_sexual_rights_sep03_2014.pdf
- World Health Organization (WHO). Ei päiväystä. Definition: intellectual disability. [Verkkosivu]. [Viitattu: 30.6.2021]. Saatavana: <https://www.euro.who.int/en/health-topics/noncommunicable-diseases/mental-health/news/news/2010/15/childrens-right-to-family-life/definition-intellectual-disability>

LIITTEET

Liite 1. Haastattelurunko

Liite 1. Haastattelurunko

- *Kauanko olet työskennellyt kehitysvammaisten henkilöiden parissa?*
- *Millä sektoreilla olet työskennellyt?*
- *Oletko kohdannut epäilyä siitä, että kehitysvammaisen henkilö olisi joutunut seksuaalisen väkivallan uhriksi, jos niin millaisia epäilyjä?*

Kysymyksellä pyrin kartoittamaan haastateltavien ajatuksia ja kokemuksia seksuaalirikoksen muotojen esiintyvyydestä yhteiskunnassamme, minkä seksuaalisen väkivallan muodon he ajattelevat keskeisesti koskevan kehitysvammaisia henkilöitä sekä sitä, millä sektoreilla työskennellessä he mahdollisesti ovat havainneet seksuaalista väkivaltaa tapahtuneen.

- *Seksuaalirikoksen muodot käsittävät mm. seksuaalisen ahdistelun, seksuaalisen hyväksikäytön, pakottamisen seksuaaliseen tekoon, raiskauksen ja parituksen. (L 19.12.1889/39). Mitä seksuaalirikosten muotoja oppaassa mielestäsi pitäisi nostaa esiin?*

Kysymyksellä pyrin kartoittamaan haastateltavien ajatuksia ja kokemuksia yhteiskunnassamme esiintyvistä seksuaalisenväkivallan muotojen nykytilasta, ja siitä minkä seksuaalisenväkivallan muodoista he ajattelevat keskeisesti koskevan kehitysvammaisia henkilöitä.

- *Käsitteliäni pääteemoja opinnäytetyössäni ja sen tuotoksena laatimassani oppaassa tulevat olemaan kehitysvammaisten henkilöiden kokemat seksuaalirikoksen muodot, seksuaalisen väkivallan epäily ja avun hakeminen, seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisy ja puheeksi ottaminen. Mitkä tiedot/asiat kokisit tärkeimmiksi nostaa esille oppaassa?*
- *Koetko tarvitsevasi konkreettista tietoa ja tukea avun hakemiseen epäiltäessä kehitysvammaisen henkilön joutuneen seksuaalirikoksen uhriksi, jos niin millaista? (Esimerkiksi prosessin etenemisestä terveydenhuollossa, rikosilmoituksen tekemisestä jne.)*

- *Seksuaalisenväkivallan ennaltaehkäisyssä yksi tärkeimmistä asioista on seksuaalikasvatus ja seksuaalivalistus. (Terveystieteiden tutkimuskeskus, 2021). Koetko tarvitsevasi lisätietoa ja tukea antaaksesi seksuaalikasvatusta/-valistusta kehitysvammaiselle henkilölle, jos niin millaista?*
- *Koetko tarvitsevasi tukea ja lisätietoa seksuaalisen hyväksikäytön puheeksi ottamiseen, jos niin millaista?*
- *Millainen opas/toimintamalli parhaiten palvelee käytännön työntekijää? (Esim. oppaan laajuus, visuaalisuus, saatavuus.)*

Haastattelun avulla pyrin kartoittamaan kehitysvammaisten henkilöiden kanssa työskentelevien ammattilaisten tarpeita ja odotuksia oppaalle. Haastattelusta saamani vastaukset tulevat vaikuttamaan laatimani toimintamallin painotusalueisiin ja sisältöön.